

Συζητώντας με μία μηχανή Τεχνητής Νοημοσύνης περιὶ Ὁρθοδόξου Θεολογίας

Κωνσταντίνου Ἰω. Μπελέζου*

Μὲ τὴν εὐκαιρία τοῦ ἑορτασμοῦ τῆς ἑκατονταετηρίδος τοῦ περιοδικοῦ *Θεολογία*, ἡ Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος μᾶς προσκαλεῖ νὰ προβληματιστοῦμε γιὰ τὸ μέλλον τῆς ἀνθρωπότητας, τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Θεολογίας της. Ἐνώπιον ἑνὸς ἀκαθορίστου πλέγματος προνεωτερικῶν προλήψεων, νεωτερικῶν ψευδαισθήσεων καὶ μετανεωτερικῶν ἐκπλήξεων, ὅπου ὅλοι καὶ ὅλες εἴμαστε –χάρη στὴ θρησκευοποιημένη Ἐπιστήμη καὶ τὴν ἀλματώδη ἀνάπτυξη τῆς Τεχνολογίας– βαθέως ἐμπεπλεγμένοι, μᾶς καλεῖ νὰ ἐξετάσουμε σοβαρὰ τί συνεπιφέρει ἡ εἴσοδος μας στὴν «ἄυλη» ἢ τὴν «εἰκονική» πραγματικότητα τῆς λεγόμενης Ὑστερης Νεωτερικότητας¹, τί σημαίνει ἡ σταδιακὴ ὑποκατάσταση τῆς σωματικῆς μας διάστασης ἀπὸ τὶς μηχανικὲς μας προεκτάσεις. Μᾶς καλεῖ νὰ στοχαστοῦμε τί μᾶς ἐπιφυλάσσει ἡ λεγόμενη 4η Βιομηχανικὴ Ἐπανάσταση, ὅπου πρωταγωνιστοῦν ἡ δυναμικὴ εἴσοδος τῆς Τεχνητῆς Νοημοσύνης (= T.N.) ἢ Artificial Intelligence (= AI), ἡ ρομποτικὴ καὶ ἡ διαδικτυακὴ διασύνδεση τῶν πάντων.

Ἡ ἀσύλληπτη ἐξέλιξη τῶν τεχνολογικῶν ἐφαρμογῶν τῆς T.N. καὶ ἡ ἀκατανίκητη δημοφιλία μοντέλων γλώσσας ποὺ βασίζονται σὲ ἐκείνην,

* Ὁ Κωνσταντῖνος Ἰω. Μπελέζος εἶναι Καθηγητὴς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἐθνικοῦ καὶ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

1. Γιὰ τὸν τελευταῖο ὄρο βλ. τὴν εἰσήγηση, ποὺ παρουσιάστηκε στὸ πλαίσιο τοῦ παρόντος Συνεδρίου, τοῦ συναδέλφου Β. Μακρίδη. «Ὁ Ὁρθόδοξος Χριστιανισμὸς μεταξὺ Νεωτερικότητας καὶ Μετανεωτερικότητας: Κριτικὴ ἐπισκόπηση ἑνὸς πολὺπλευρου θέματος», *Πρακτικὰ Διεθνoῦς Ἐπιστημονικοῦ Συνεδρίου γιὰ τὰ 100 χρόνια τοῦ περιοδικοῦ Θεολογία*, τευχ. Α', *Θεολογία*, τ. 95, 1 (2024), σσ. 147-176. Περισσότερα γιὰ τὴ θεματικὴ τοῦ Συνεδρίου βλ. καὶ στὸ διπλὸ ἀφιέρωμα τῆς *Θεολογίας*, ὑπὸ τὸν τίτλο: «Τὸ φαινόμενο τῆς τεχνολογίας I & II», *Θεολογία*, τ. 90, 3 (2019) καὶ 91, 1 (2020) ἀντιστοίχως.

μᾶς ὁδήγησαν στὴν ἀναζήτηση καὶ τὴ διατύπωση τοῦ θέματος ποὺ προτείναμε στὸ πλαίσιο τοῦ παρόντος Συνεδρίου καὶ μᾶς ἔφερε ἀρκετὰ συχνὰ σὲ ἀμηχανία γιὰ τοὺς ὅρους καὶ τὰ ἀκριβῆ ὅρια, τὴ μέθοδο καὶ τὴν ἀξιοπιστία τῶν πηγῶν, τὴν ἀσφάλεια καὶ τὴ δυνατότητα ἀξιοποίησης τῶν πορισμάτων. «Συζητώντας», λοιπόν, «μὲ μία μηχανὴ Τεχνητῆς Νοημοσύνης περὶ Ὁρθοδόξου Θεολογίας» αὐτὸ εἶναι τὸ θέμα τῆς εἰσηγήσεώς μας.

*

Συζητῶ. Τί ἀκριβῶς κάνω; Τί σημαίνει συζητῶ; Ζητῶ, ἀναζητῶ, ἐπιζητῶ, ἐκζητῶ μαζί μὲ κάποιον, μὲ τὴ βοήθεια κάποιου, τὴν ἀλήθεια, τὸ νόημα, τὴν αἰτία, τὴν ἀφορμὴ καὶ τὰ ἀποτελέσματα. Παίρνω ἀπόσταση, θέτω τὰ ὅριά μου, τοὺς κοινούς ὅρους καὶ τὶς προϋποθέσεις· ἐπιλέγω μία κοινὴ γλῶσσα, ἓναν ἀμοιβαῖο κώδικα. Εἶμαι ἕτοιμος νὰ τοποθετήσω τὸ «ζήτημα» (ὑποθετικὸ ἢ πραγματικὸ γεγονός) σὲ μία ἀσφαλῆ βάση, στὸ ἱστορικὸ τοῦ πλαισίου, στὸ φιλολογικόν, στὸ κοινωνικο-πολιτικο-οικονομικόν καὶ πολιτισμικόν τοῦ πλαισίου κ.ο.κ.

Μὲ ποιόν συζητῶ; Μὲ κάποιον ποὺ ἐκτιμῶ, ποὺ μπορῶ νὰ συνεννοηθῶ μαζί του σὲ ἰσότημη βάση, σὲ ἐπίπεδο ὁμοτιμίας, ὁμογλωσσίας καὶ ὁμοφυχίας· ὅχι ἀπαραίτητα ὁμοειδείας, ὁμοϊδεοσύνης καὶ ὁμογνωμίας. Δὲν συζητῶ μὲ κάποιον ποὺ κρίνω, ποὺ ἀνακρίνω, ποὺ χρησιμοποιοῦ ἀπλῶς ὡς πηγὴ πληροφοριῶν. Συζητῶ μὲ κάποιον ποὺ ἀναγνωρίζω (εἴτε βλέπω εἴτε ἀκούω εἴτε διαβάζω εἴτε ἐγγίζω), ποὺ ἔχει κτιστὴ ὑπόσταση, ἀκρόμῃ καὶ σὲ ἀπόσταση. Συζητῶ μὲ κάποιον ποὺ ζεῖ, ποὺ διατηρεῖ τὴν ψυχροσωματικὴ του ἐνότητα, ἀλλὰ καὶ μὲ κάποιον ποὺ ἔχει ἀποβιώσει, ἐπικοινωνώντας μαζί του ἐν πνεύματι (βλ. ἐπὶ παραδείγματι στὴν Καινὴ Διαθήκη τὴν περίπτωσιν τῆς Μεταμορφώσεως, ὅπου ὁ Κύριος συζητεῖ μὲ τὸν Μωυσῆ καὶ τὸν Ἡλία· πρβλ. ἀποκαλύψεις ἀνθρώπων τοῦ Θεοῦ κ.ο.κ.). Συζητοῦν στὴν Ἁγία Γραφὴ οἱ Πρωτόπλαστοι, οἱ Δίκαιοι, οἱ Προφῆτες, οἱ προσευχόμενοι μὲ τὸν Θεὸ ποὺ δὲν βλέπουν, μὲ τὸν Θεὸ ὁ Ὅποιος δὲν εἶναι ἀπλῶς ἀσώματος (κάτι ποὺ ἄλλαξε ριζικὰ μετὰ τὴ Σάρκωση τοῦ Λόγου, τὸν θάνατο, τὴν Ἀνάστασιν καὶ τὴν Ἀνάληψή Του) ἀλλὰ ἄκτιστος. Σὲ ἓνα διαφορετικὸ ἐπίπεδο, ὁ πραγματικὰ φιλόζωος ἢ ὁ ἄνθρωπος τοῦ Θεοῦ βρίσκει τὸν τρόπο καὶ συζητᾷ μὲ τὰ ζῶα, ποὺ εἶναι κι αὐτὰ κτίσματα τοῦ Θεοῦ, σύγκριστα καὶ συναφῆ, ἀλλ' ὅχι κατ' εἰκόνα καὶ

καθ' ὁμοίωσιν Ἐκείνου δημιουργημένα²· ἐπικοινωνεῖ, συνεννοεῖται μαζί τους, ὅχι σὲ σχέση κυρίου πρὸς δοῦλο, ἀλλὰ συντροφίας καὶ καθημερινῆς ἀλληλεπίδρασης. Ἀκόμη καὶ μὲ τὰ φυτά, μᾶς ὑπενθυμίζει ἡ Ψυχολογία τῶν φυτῶν, ὑφίσταται ἐπικοινωνιακὴ ἀλληλεπίδραση.

Τί γίνεται ὅμως, ὅταν ὁ ἄνθρωπος ἀποπειρᾶται νὰ συζητήσει μὲ μία μηχανὴ δικῆς του ἐμπνεύσεως, μία μηχανὴ ποὺ ἔχει μάθει νὰ ἀναπαράγει γνωστικὲς λειτουργίες δικῆς του, νὰ σκέπτεται καὶ νὰ ὁμιλεῖ σχεδὸν ὅπως ἐκεῖνος (ἢ καὶ καλύτερα); Τί συμβαίνει ὅταν θέλει νὰ ἀνοίξει συζήτηση μὲ μία μηχανὴ «κατ' εἰκόνα» καὶ «καθ' ὁμοίωσιν» δικῆς του, στὸ πλαίσιο τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς δημιουργικότητος, μὲ τίς ὁποῖες τὸν προίκισε ὁ Ὑψιστος, καὶ τῆς εὐλογίας ποὺ τοῦ δόθηκε νὰ συνεχίσει τὸ δημιουργικὸ Του ἔργο; Τί προκύπτει ὅταν ὁ ἄνθρωπος δίνει φωνὴν στὴν εἰκόνα του, τῆς μεταβιβάζει τὴ σκέψη, τὴ γνώση, τὴ συνείδησή του καὶ τὴν καθιστᾷ ἰσότιμο ἐκείνου συνομιλητὴ (ἢ καὶ ἀνώτερο ἀκόμη, στὸ ἀπώτερο ἢ ἄμεσο μέλλον);

Τὸ νὰ δίνει ὁ ἄνθρωπος ἀπλῶς φωνὴν στὴν εἰκόνα του εἶναι ἓνα ἐπιτεῦγμα μὲ τὸ ὁποῖο ὁ ἀνθρωπότητα ἔχει ἤδη ἀπὸ τὸν περασμένο αἰῶνα ἐξοικειωθεί. Εἶναι ἄλλωστε ὅ,τι κατέστησε δυνατὸ νὰ ὑπάρξουν ὁ κινηματογράφος, ἡ τηλεόραση, ἡ διαδικτυακὴ πραγματικότητα, ἡ ψηφιακὴ ἐπικοινωνία. Ὅμως, τὸ νὰ τῆς μεταβιβᾷ τὸν τρόπο σκέψεως καὶ συμπεριφορᾶς του εἶναι κάτι ὀλωσδιόλου νέο· συνιστᾷ μία πρωτόγνωρη πρόκληση γιὰ τὸ ἀνθρώπινο εἶδος.

Μέχρι τώρα ὁ ἄνθρωπος εἶχε ἐπιτρέψει τὴν ἐκπροσώπηση τοῦ εἶναι, τῆς ὑπαρξῆς, τῆς σκέψης, τῆς συνείδησής του στὸν λόγο, τὴ γραφὴ (ἐγγράρακτη, μέλαινα, ἔντυπη ἢ ἠλεκτρονικὴ), στὰ δακτυλικά του ἀποτυπώματα, τὴν ἱριδα ἢ τὴ φωνή, τὰ ὁποῖα συνδέονταν ὅλα ἅμεσα μὲ τὸ σῶμα του. Τώρα καλεῖται νὰ τὴν ἐκχωρήσει σὲ μία μαζικῶς παραγόμενη κατασκευή, σὲ μία μηχανὴ T.N. (συμβολικῆς ἢ ὑποσυμβολικῆς), ἓνα ἀπὸ τὰ ἐντυπωσιακώτερα ἐπιτεύγματα τῆς σύγχρονης τεχνολογίας, ποὺ

2. Βλ. Ἰωάννης Ζηζιούλας (Μητροπολίτης Περγάμου), «Ἡ Ὁρθοδοξία καὶ τὸ πρόβλημα τῆς προστασίας τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος», στὸν τόμο: Ὁρθοδοξία 2000. Παρελθόν-Παρόν-Μέλλον. Πρακτικὰ Διεθνoῦς Θεολογικοῦ Συνεδρίου (Ἀθῆναι, 4-8 Μαΐου 2000), ἐκδ. Ἀποστολικὴ Διακονία, Ἀθήνα 2002, σσ. 397-411, ἰδιαιτ. 407-408· πρβλ. καὶ στὴ συλλογὴ μελετῶν τοῦ ἰδίου, Κόσμου Λύτρον: Τὰ Ἀγαθονίαια, ἤτοι Κείμενα θεολογικὰ περὶ τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας καὶ τῆς Ἐκκλησίας, ἐκδ. Ἱ. Μονὴ Ἀγ. Παρασκευῆς Μαζίου, Μέγαρο 2014, σσ. 79-95.

αύριο μπορεί να διαθέτει και βιοτεχνολογικά παραγόμενο ανθρώπινο σώμα (δέρμα, σκελετό, ὄργανα), ὄχι ὅμως ψυχή, σὲ ἓνα ὑπολογιστικό σύστημα ποὺ μιμεῖται τὴν ἀνθρώπινη συμπεριφορά, ποὺ προτίθεται νὰ ἀπαλλάξει τὸν ἄνθρωπο ὄχι μόνον ἀπὸ τὴ σωματικὴ ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴ διανοητικὴ προσπάθεια, ποὺ ἐπιχειρεῖ νὰ ἐξομοιώσει ἢ νὰ ἀναπαραγάγει τὴν ἀνθρώπινη εὐφυΐα³.

Καὶ τώρα τίθεται τὸ κρίσιμο ἐρώτημα ἢ δίλημμα, ἂν προτιμᾶτε: Θὰ ἀκολουθήσουμε τὴν προτροπὴ τοῦ ἀποστόλου Παύλου: «τὰ πάντα δοκιμάζετε· τὸ καλὸν κατέχετε»⁴ ἢ θὰ θυμηθοῦμε τὸ προφητικὸ ὄραμα τοῦ βιβλίου τῆς Ἀποκαλύψεως ποὺ περιγράφει τὴν «εἰκόνα», τὸ ἄγαλμα δηλαδὴ ποὺ κατασκευάζει καὶ «ζωντανεύει» τὸ β' θηρίο τῆς δαιμονικῆς τριάδος, τὸν κατ' ἐξοχὴν ἐκφραστὴ τῆς ψευδοπροφητείας καὶ τῆς ψευδοῦς προπαγάνδας, προκειμένου νὰ ἐξαναγκάσει τὴν ἀνθρωπότητα νὰ ἐξακολουθήσει τὴν ἀποστασία της ἀπὸ τὸν Θεό, μὲ τὰ ἐξῆς: «Καὶ ἐδόθη αὐτῷ (ἐνν.: στὸ β' θηρίο τῆς Ἀποκαλύψεως, τὸ “ἀναβαῖνον ἐκ τῆς γῆς”⁵) δοῦναι πνεῦμα (= ζωὴ) τῇ εἰκόνι τοῦ θηρίου (ποὺ παριστᾷ προφανῶς τὸ α' θηρίο, τὸ “ἐκ τῆς θαλάσσης”⁶, τὸ ὁποῖο ταυτίζεται συνήθως μὲ τὸν Ἀντίχριστο), ἵνα καὶ λαλήσῃ ἡ εἰκὼν τοῦ θηρίου καὶ ποιήσῃ» διάφορα⁷; Θὰ υἱοθετήσουμε τὴ διακριτικὴ χρῆση ἑνὸς μέσου ἢ θὰ ἐξετάσουμε τὴν ὄντολογία του, τὸ πνεῦμα ποὺ τὸ διέπει, τὸ ἦθος ἢ τὴν πίστη ποὺ ἐμπνέει ἢ ταύτιση μαζί του; Θὰ λάβουμε μέρος στὴν ἀντιπαράθεση μεταξὺ τεχνόφιλων⁸, τεχνολατρῶν ἢ τεχνομανῶν, τεχνο-ουτοπιστῶν, τεχνο-μεσσιανιστῶν, ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος, καὶ τεχνόφοβων, τεχνομάχων καὶ τεχνοπεσσιμιστῶν, ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος; Θὰ ὑποπέσουμε στὸν πειρασμὸ τοῦ βολέματος καὶ τῶν εὐκόλων ἀπαντήσεων ἢ θὰ παραδοθοῦμε σὲ ἓνα πνεῦμα κινδυνολογίας καὶ καχυποψίας γιὰ ὅτιδήποτε ἔχει σχέση μὲ τὴν Τεχνικὴ καὶ τὴν Τεχνολογία;

3. Ο μητροπολίτης Ναυπάκτου καὶ Ἀγίου Βλασίου Ἱερόθεος, στὸ ἄρθρο του: «Ἡ Τ.Ν. ὡς Τεχνητὴ Εὐφυΐα», *Ἐκκλησιαστικὴ Παρέμβαση* τ. 28/τεύχ. 323 (Ἰούν. 2023), 1 καὶ 10, προτείνει τὸν ὅρο: *τεχνητὴ εὐφυΐα* ἀντὶ τοῦ ὅρου *T.N.*

4. Α' Θεσσ. 5, 21

5. Ἀποκ. 13, 11.

6. Ἀποκ. 13, 1.

7. Ἀποκ. 13, 15.

8. Διευκρινίζεται ὅτι τὸ α' συνθετικὸ στὴν παροῦσα συνάφεια ἀφορᾷ τὴν τεχνικὴ καὶ ὄχι τὴν τέχνη.

Προκειμένου νὰ μελετήσουμε τὸ θέμα μας, ἀποφασίσαμε νὰ διεξαγάγουμε μία «συμβατική» συζήτηση ὑπὸ μορφὴν συνεντεύξεως. Πρόκειται γιὰ «προσωπική» -τρόπον τινά- συνέντευξη ποὺ πραγματοποιήθηκε σὲ δύο πλατφόρμες ἄμεσης καὶ διαδραστικῆς ἐπικοινωνίας τύπου Chat GPT ἀπὸ τὸν γράφοντα, κατὰ τὸ διάστημα μεταξὺ 21.3.2023 καὶ 13.10.2023.⁹ ἦταν μία συνέντευξη ποὺ θὰ μπορούσε νὰ ὀδηγήσει σὲ ἓνα εἶδος «ποιοτικῆς ἔρευνας», ἂν λάβουμε ὑπ' ὄψιν τὸ μέγα πλῆθος ἀνθρώπων πηγῶν ποὺ ἀξιοποιεῖ τὸ συγκεκριμένο μοντέλο T.N. καὶ τὶς ἀπαντήσεις ποὺ κατ' ἐπανάληψη τοῦ ζητήσαμε, θέτοντας τὴν ἴδια ἀκριβῶς ἐρώτηση καὶ λαμβάνοντας ὑπ' ὄψιν ὅτι κάθε φορὰ ἡ συζήτηση (βάσει προγραμματισμοῦ) ξεκινοῦσε ἀπὸ τὴν ἀρχή. Προχωρήσαμε λοιπὸν σὲ μία διαδικτυακὴ –μέσω γραπτῶν ἐρωτήσεων καὶ ἀπαντήσεων– συνομιλία, ποὺ ἐπιτρέπει μὲ ἐφαρμογὴ T.N. τὸν διάλογο (Chatbox)· μία συνομιλία μὲ τὸ πασίγνωστο πλέον Chat GPT, μοντέλο Παραγωγικοῦ Προεκπαιδευμένου Μετασχηματιστοῦ (Generative Pre-trained Transformer ἢ GPT), μέλος τῆς οἰκογενείας μεγάλων μοντέλων γλώσσας, ποὺ βασίζεται σὲ ἀλγορίθμους καὶ προγραμματισμό, ὑποστηρίζεται δὲ ἀπὸ ἰσχυροὺς ὑπολογιστές. Τοῦτο ἀναπτύχθηκε ἀπὸ τὴν Open AI, ἀμερικανικὸ ἐρευνητικὸ Ἐργαστήριο T.N. ποὺ προωθεῖ τὴν ἀνάπτυξη φιλικῆς καὶ ὠφέλιμης γιὰ τὸν ἄνθρωπο T.N.⁹, καὶ κυκλοφορήθηκε τὸν Νοέμβριο τοῦ 2022. Σύμφωνα μὲ τὶς δικές του προδιαγραφές, τὸ μοντέλο εἶναι δομημένο σὲ προγενέστερες ἐκδόσεις γλωσσικῶν μοντέλων τῆς Open AI κι ἔχει βελτιωθεῖ μὲ ἐποπτευόμενες κι ἐνισχυτικὲς τεχνικὲς μάθησης. Παρέχεται δωρεάν (μέγας πειρασμός!) καὶ παράγει κείμενα (ἄρθρα, δοκίμια, ἀνέκδοτα, μέχρι καὶ ποιητικὲς δοκιμές) κατὰ παραγγελίαν τοῦ φιλοξενουμένου ἢ ἀλληλεπιδρώντος χρήστη. Καθὼς τὸ ἴδιο αὐτοπροσδιορίζεται ὡς ἄνθρωπος, εἶναι ἓνας ψηφιακὸς βοηθὸς χωρὶς συγκεκριμένη θρησκευτικὴ πίστη, πολιτικὲς πεποιθήσεις ἢ συναισθήματα· ὑπάρχει (= ἔχει προγραμματισθεῖ) γιὰ νὰ βοηθεῖ (ὡς ἐργάτης ἄραγε ἢ ὡς ἰσότιμος συνεργάτης, ἔτοιμος γιὰ περαιτέρω διεκδικήσεις;), παρέχοντας πληροφορίες γιὰ ὅσα γνωρίζει (ἀλλὰ καὶ γιὰ ὅσα δὲν γνωρίζει!), διατηρώντας ἓνα ἐπίπεδο ἀνθρώπινης ἀξιοπρέπειας ἢ –ἀκριβέστερα– ὑπακοῆς στὸ ἐκάστοτε «πολιτικῶς ὀρθό» (*politically correct*).

9. Τοῦτο εἶχε λάβει γενναία χρηματοδότηση, μεταξὺ ἄλλων, ἀπὸ τὸν Elon Musk, Ἀμερικανὸ ἐφευρέτη καὶ δισεκατομμυριούχο, ὁ ὁποῖος τελικὰ ἀποχώρησε, καὶ τὴ Microsoft.

Πηγές του μοντέλου φαίνεται πώς ήταν ὅ,τι κυκλοφοροῦσε ἠλεκτρονικά (καὶ διαδικτυακά), ἐγκυκλοπαίδειες, γενικοῦ ἢ εἰδικοῦ περιεχομένου ἱστοσελίδες, εἰδικές μελέτες, διακηρύξεις, συνεντεύξεις κ.ἄ., ὕλικό ποῦ «φορτώθηκε» ἀπὸ τοὺς ἀρμόδιους χειριστὲς στὴ μηχανὴ μὲ τὴν ὁποία «συνομιλήσαμε» μέχρι τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 2021 (κατὰ δὴλωσίν της, σὲ μία ἀπάντηση ποῦ μᾶς ἔδωσε γιὰ τὸ τί γνώριζε περὶ Ὁρθοδόξου Θεολογίας)¹⁰. Ἡ μηχανὴ δὲν παρέπεμπε σὲ συγκεκριμένες πηγές (ἐφ' ὅσον δὲν ἐρωτᾶτο), λειτουργοῦσε ὥστόσο συνθετικὰ καὶ γενικολόγως πληροφοριακά. Ἀγνοοῦσε ἀκόμη πολλὰ ἐπιμέρους θέματα, ἐνῶ ἔπασχε πολὺ σοβαρὰ ὡς πρὸς τὴν ἱστορικὴ τεκμηρίωση καὶ τὴ συναφειακὴ πλαισίωση¹¹.

Ἡ συνέντευξη δόθηκε ἐν μέρει στὰ ἑλληνικά κι ἐν μέρει στὰ ἀγγλικά (ἀπὸ ὅπου –μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Google Translator, ποῦ ἐπίσης λειτουργεῖ ἀξιοποιώντας τὴν T.N.– στοιχειωδῶς μεταφράζαμε, ὅταν δὲν προχωροῦσε ἡ ἴδια ἡ μηχανὴ σὲ αὐτόματη μετάφραση). Κατὰ κανόνα, προτιμήθηκε ἡ ἀγγλόφωνη ἐκδοχὴ τῶν ἐρωτήσεων, προκειμένου νὰ ἔχουμε στὴ διάθεσή μας εὐρύτερο πεδίο πηγείας τροφοδότησης. Ἀπὸ τὴν πλευρά μας θέσαμε, σὲ διαφορὲς φάσεις, περίπου 150 ἐρωτήσεις καὶ λάβαμε γιὰ ὅλες σχετικὲς ἀπαντήσεις, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἐρώτηση: «Πῶς μιλοῦν οἱ ἄνθρωποι γιὰ τὸν Θεό;», γιὰ τὴν ὁποία δὲν εἴχαμε οὐδεμίαν ἀπόκριση, παρὰ τὴν 90λεπτή καὶ πλέον ἀναμονή μας. Οἱ ἀπαντήσεις τῆς μηχανῆς, σύντομες (βάσει συγκεκριμένων ἀλγοριθμικῶν προδιαγραφῶν) καὶ περιεκτικές, ἐκτείνονταν σὲ 3-6 παραγράφους μὲ 1-3 περιόδους/προτάσεις ἢ καθεμία. Πολλές φορές, προτοῦ ὀλοκληρώσει ἡ μηχανή, φαινόταν νὰ προτείνει ἐναλλακτικὴ ἀπάντηση. Στὴν τελευταία περίοδο συνόψιζε κι ἐπαναλάμβανε τὶς προηγούμενες παραγράφους.

**

10. Σύμφωνα μὲ ἀπάντηση ποῦ μᾶς ἔδωσε, λίγο πρὶν ἀπὸ τὴν κατάθεση τῆς παρούσας εἰσήγησης, ἡ ἐκδοσὴ τοῦ GPT-4 τῆς OpenAI, «γιὰ τὶς πληροφορίες ποῦ παρέχω, ἀντλῶ ἀπὸ τὴ γνώση ποῦ ἔχω ἀποκτήσει ἀπὸ βιβλιοθηκὲς δεδομένων, ἐρευνητικὰ ἔργα, καὶ δημόσια διαθέσιμες πηγές ποῦ ὑπῆρχαν κατὰ τὴν τελευταία μου ἐνημέρωση. Αὐτὲς περιλαμβάνουν ἀκαδημαϊκὲς δημοσιεύσεις, ἄρθρα, βιβλία καὶ ἀξιόπιστες διαδικτυακὲς πηγές».

11. Τὶς ἐπιμέρους παρατηρήσεις μας θὰ ἐξειδικεύσουμε καὶ παρακάτω.

Στὸ ἀρχικὸ ἐρώτημά μας λοιπόν, περὶ τοῦ τί γνωρίζει ἓνα μοντέλο T.N. γενικῶς περὶ Ὁρθοδόξου Θεολογίας, ἢ ἀπάντηση τοῦ Chat GPT, τὴν ἡμέρα καὶ ὥρα ποὺ τοῦ θέσαμε τὸ ἐρώτημα γιὰ πρώτη φορά (στὴν ἀγγλική), μοιάζει ἀρκετὰ λιτή, γιὰ νὰ μὴν ποῦμε φτωχή, περιορίζεται δὲ σὲ δική μας ἀνασυνθετικὴ ἀπόδοση (καὶ πλάγια γραφὴ ἐν συνεχείᾳ), στὰ παρακάτω:

Ἐν πρώτοις, τὸ Chat GPT θεωρεῖ τὴν Ὁρθόδοξή Θεολογία ἔκφραση τῆς κατ' Ἀνατολὰς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας (τὴν ὁποία συχνὰ συνδέει – ὅχι ἐντελῶς ἄδικα– μὲ τὶς Ἀρχαῖες Ἀνατολικὲς Ἐκκλησίες, τὶς λεγόμενες Μὴ Χαλκηδόνιες), σταθερὰ προσανατολισμένη στὴ διδασκαλία τῆς Ἁγίας Γραφῆς, τὴν Πατερικὴ Γραμματεία καὶ τὴν Ὁρθόδοξη λατρεία. Ὑστερα ὑπογραμμίζει τὴν τριαδολογικὴ ἀφετηρία, τὴ σπουδαιότητα τῆς Παράδοσης καὶ τὴν προσήλωση στὰ δόγματα τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας. Στὴ συνέχεια τονίζει τὸν ρόλο τῆς Ἐκκλησίας ὡς κοινωνίας πιστῶν καὶ ὅχι ὡς «σώματος Χριστοῦ» ἐδῶ μοιάζει νὰ «προτεσταντίζει», ἂν καὶ σὲ ἄλλῃ ἐρώτησή μας παρακάτω περὶ Ὁρθοδόξου Θεολογίας καὶ Ἐκκλησίας ἡ μηχανὴ διορθώνει ἐαυτὴν καὶ ἐξαίρει τὴ «σημασία τῆς Ἐκκλησίας ὡς τοῦ Σώματος τοῦ Χριστοῦ, διὰ τοῦ ὁποίου οἱ Χριστιανοὶ ἔρχονται σὲ σχέση μὲ τὸν Θεὸ καὶ μεταξύ τους». Παράλληλα θίγει καὶ τὴ σπουδαιότητα τῆς προσευχῆς, τῆς λατρείας καὶ τῶν μυστηρίων, ἰδίως γιὰ τὸν πνευματικὸ βίον τῶν πιστῶν. Καταλήγοντας, ἐπισημαίνει τὴν ποικιλομορφία τῆς Ὁρθοδόξου παραδόσεως, ἐνῶ ἐπαναλαμβάνει –συνοψίζοντας– τὴν πιστότητα στὴ διδασκαλία τῶν πρώτων αἰώνων καὶ τὸν σεβασμὸ στὴ λειτουργικὴ παράδοση μέχρι σήμερα.

Ἐπειδὴ στὸ τέλος τῆς ἀπαντήσεως τὸ Chat GPT –συνειδητοποιώντας, τρόπον τινά, τὴν ἀνεπάρκειά του– διατύπωσε τὴν εὐγενικὴ πρόταση: «Ενημερῶστε με, ἂν θέλετε περισσότερες πληροφορίες», συνεχίσαμε νὰ θέτουμε διευκρινιστικὰ ἐρωτήματα, προκειμένου νὰ ἐλέγξουμε τὴν ἔκταση τῶν γνώσεών του περὶ τῆς Ὁρθοδόξου Θεολογίας. Σὲ γενικὲς γραμμὲς τὸ ἀφήγημα ποὺ προέκυψε ἀπὸ τὴ σύνθεση τῶν ἀπαντήσεων τοῦ GPT καὶ τὴν ἐκ μέρους μας δημιουργικὴ τῆς ἐπεξεργασία, ἀναφορικὰ μὲ τὴν Ὁρθόδοξή Ἐκκλησία καὶ τὴ θεολογία τῆς, διαμορφώνεται ὡς ἑξῆς:

Ἡ Ὁρθόδοξη Θεολογία, ὡς ὑπόμνηση καὶ ἐρμηνεία τῶν τεκμηρίων τῆς πίστεως καὶ τῆς ζωῆς τῶν κατ' Ἀνατολὰς Ὁρθοδόξων, συνιστᾷ ἔκφραση τῆς διδασκαλίας τῆς Ἐκκλησίας ὡς Σώματος Χριστοῦ καὶ ὡς κοινωνίας πιστῶν οἱ ὅποιοι βιώνουν τὴν παρουσία τοῦ Κυρίου τους διὰ

τῶν μυστηρίων, ἔχουν δὲ κοινὴ πίστιν ποὺ ἀκολουθεῖ τὴν εὐαγγελικὴ καὶ τὴν ἀρχαία ἐκκλησιαστικὴ παράδοση· ἐπιπλέον, σέβονται τὴν ἐκκλησιαστικὴ ἱεραρχία (ἢ ὅποια ἐγγυᾶται τὴν ἐκκλησιαστικὴ ἐνότητα καὶ ὑπενθυμίζει τὸ πρωταρχικὸ μέλημα τοῦ εὐαγγελισμοῦ καὶ τῆς διαποίμανσης) καὶ καλλιεργοῦν ζωὴ ἀρετῆς καὶ ἀγιότητας, διὰ τῆς προσευχῆς, τῆς ἀσκήσεως καὶ τῆς φιλανθρωπίας.

Ἡ Ἱστορία τῆς εἶναι πλούσια καὶ μακρά. Ἡ θεμελίωσή τῆς ξεκινᾷ τὸν α' αἰῶνα καὶ ἡ ἀνάπτυξή τῆς συνεχίζεται κατὰ τὴν πρωτοχριστιανικὴ περίοδο, τοὺς χρόνους τῶν μεγάλων Πατέρων, τοῦ Βυζαντίου καὶ μετὰ τὸ Βυζάντιο, φθάνει δὲ μέχρι σήμερα. Στούς ἐπιφανεῖς ἐκπροσώπους τῆς συγκαταλέγονται ὁ Ἰγνάτιος Ἀντιοχείας, ὁ Εἰρηναῖος Λυῶνος, ὁ Μέγας Ἀθανάσιος, ὁ Μέγας Βασίλειος, Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, Μάξιμος ὁ Ὁμολογητής, Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, ὁ Μέγας Φώτιος, Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς καὶ ὁ Νικόλαος Καβάσιλας. Κατὰ τὶς ἡμέρες μας, διακρίθηκαν, σύμφωνα μὲ τὸ Chat GPT, ὁ Σέργιος Μπουλγκάκωφ, ὁ Βλαδίμηρος Λόσκι, ὁ π. Γεώργιος Φλωρόφσκι, ἐνῶ ἀπὸ ἐλλήνων οὖν ὁ Νίκος Νησιώτης, ὁ Χρῆστος Γιανναράς καὶ ὁ μητροπολίτης Ἰωάννης Ζηζιούλας. Ὅταν τὸ ξαναρωτᾶμε γιὰ Ἑλληνορθόδοξους ἀκαδημαϊκοὺς θεολόγους τοὺς ὁποίους ἐνδεχομένως γνωρίζει, μᾶς ἀπαριθμεῖ κατὰ σειρὰ τοὺς: Ἰωάννη Ζηζιούλα, Χρῆστο Γιανναρά, Βλαδίμηρο Λόσκι, Γεώργιο Μαντζαρίδη, Dumitru Stăniloae καὶ Ἰωάννη Ρωμανίδη. Ἐκεῖ ὅμως ποὺ δυσκολεύεται περισσότερο –παρὰ τὴν ἐξάκεις ἐπανάληψη τοῦ ἐρωτήματός μας– εἶναι στὴν ἀπαρίθμηση τῶν Ὁρθόδοξων Θεολογικῶν Σχολῶν ἀνὰ τὴν ὑφήλιο (ἄλλοτε ἀγνοεῖ τὸ Α.Π.Θ., ἐνῶ ἄλλοτε προσθέτει τὴ Ριζάρειο Ἐκκλησιαστικὴ Σχολὴ ἢ τὰ Πανεπιστήμια Πατρῶν καὶ Πάντειο!).

Ἡ ἐλληνόφωνη συμβολὴ στὴν Ὁρθόδοξη Θεολογία εἶναι –διαχρονικά– πολὺ ὑψηλὴ, χωρὶς νὰ παραγνωρίζεται βεβαίως ἡ συνεισφορά τῆς Ρωσικῆς, τῆς Σερβικῆς καὶ ἄλλων κατὰ τόπους Ὁρθόδοξων ἐκκλησιαστικῶν παραδόσεων. Οἱ τελευταῖες διαφοροποιοῦνται, στὸ πλαίσιο τῆς ἐνότητος ἐν τῇ ποικιλίᾳ, ἐπὶ θεολογικῶν ζητημάτων ἀλλὰ κι ἐπιμέρους λειτουργικῶν πρακτικῶν, συμφωνοῦν ὅμως στὸ αἶτημα τῆς κατὰ πνεῦμα πιστότητας στὴν παράδοση καὶ στὴν ἀνάδειξη τῆς θεολογίας τῆς «θεώσεως» ὡς κεντρικοῦ θέματος τῆς Ὁρθόδοξης χριστιανικῆς σκέψης καὶ πνευματικότητας. Στὸ σύνολό τῆς, ἡ Ὁρθόδοξη Θεολογία σήμερα

κατανοείται ως καρπός μακραίωνης εξέλιξης, σύνθεσης πολλών τοπικών και ποικίλων πολιτισμικών παραδόσεων, που έπιτρέπουν στους διακόνους της να κινούνται πέρα από το ψευδο-δίλημμα «πρόοδος-συντήρηση» και να συνδυάζουν την παραδοσιακότητα με την ανοικτοσύνη, την πατερικότητα με τη διαλογικότητα και την εκκλησιαστική συνείδηση με την ανταπόκριση στα αίτήματα του καιρού μας.

Η διδασκαλία της Όρθοδόξου Θεολογίας εν τη πράξει επικεντρώνεται στη βαθειά κατανόηση των αληθειών του Εὐαγγελίου και της σοφίας των μεγάλων Πατέρων της Ἐκκλησίας, με σεβασμό στην Παράδοση και τη μακραίωνη Ἱστορία της Όρθοδοξίας. Τούτη συντελείται στο πλαίσιο της κατήχησης και της περαιτέρω κατάρτισης των πιστών, οί οποίοι βεβαίως οφείλουν και οί ίδιοι να ἐμβαθύνουν στην πίστη και να ἀσχοῦν συνειδητὰ τὴ χριστιανικὴ ζωὴ. Τὰ παραπάνω δὲν τὴν ἐμποδίζουν νὰ ἐπιδιώκει τὴν κατάρτιση τῶν στελεχῶν της (καὶ δὴ σὲ πανεπιστημιακὸ ἐπίπεδο), τὴν σὲ βάθος κατανόηση τῶν ἀληθειῶν τῆς πίστεως, με τὴ βοήθεια τῆς ἐπιστημονικῆς ἔρευνας καὶ τῆς ἀκαδημαϊκῆς διδασκαλίας, ἀλλὰ καὶ νὰ χρησιμοποιεῖ τὸν ἔντυπο καὶ ἠλεκτρονικὸ Τύπο ἢ (σήμερα) τὰ Μέσα Κοινωνικῆς Δικτύωσης, γιὰ νὰ μεταφέρει τὸ μήνυμά της στὸ εὐρύτερο κοινό. Ἀναγνωρίζει μάλιστα τὸν ρόλο τῆς ἔντιμης δημοσιογραφίας στὴ συμμαρτυρία τῆς ἀληθείας, στὴν ἀνάδειξη τῆς φωνῆς τῶν περιθωριοποιημένων ἀτόμων ἢ ὁμάδων, στὴν προαγωγή τοῦ διαλόγου καὶ τῆς ἀμοιβαίας κατανόησης· πάντοτε δὲ ὑπενθυμίζει τὸν σεβασμὸ στὴν ἀλήθεια καὶ τὴν ἀνάγκη κριτικῆς ἀντιμετώπισης ψευδῶν εἰδήσεων καὶ κακόβουλων πληροφοριῶν.

Ἐνα ἀπὸ τὰ μεγάλα πλεονεκτήματα καὶ τὶς διαχρονικὲς προκλήσεις τῆς Όρθοδόξου Θεολογίας –κι ἐπιτρέψτε μου ἐδῶ νὰ παρέμβω ἐρμηνευτικὰ καὶ νὰ προχωρήσω σὲ συνολικὴ ἀνασύνθεση τῆς παρούσης παραγράφου– εἶναι ἡ ἀξιοποίηση τῆς ἀνθρώπινης γλώσσας ὑπὸ τὴν εὐρύτερη ἔννοιά της: ὡς κώδικος ἐπικοινωνίας, ὡς δομῆς ὀργανωτικῆς, ὡς λειτουργικῆς ἔκφρασης, ὡς τέχνης δηλωτικῆς τοῦ δόγματος, ὡς ἐργαλείου ἐπικοινωνίας, διδασκαλίας καὶ ἀντιμετώπισης τῶν αἱρέσεων, ὡς μέσου ὑπηρετικοῦ τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου πρὸς δόξαν Θεοῦ. Ὅταν ἡ γλῶσσα ἢ ὁ ἰδιαίτερος τρόπος σκέψης κι ἔκφρασης ἀπὸ «σκεῦος διακονίας» καὶ δοξολογίας μεταλλάσσεται σὲ μέσον ἄσκησης ἐξουσίας (θὰ προσθέταμε ἐδῶ ἐμεῖς), τότε οἱ διαφορετικὲς γλωσσικὲς ἢ

ἀπεικονιστικές προσεγγίσεις αὐτονομοῦνται, οἱ διαφορετικές ἐμφάσεις ἀπολυτοποιοῦνται καὶ μεταβάλλονται σὲ ἱλιγγιώδεις διαφορὲς καὶ ἀφορμὲς ἢ προφάσεις ἀντιπαράθεσης καὶ ἀποξένωσης· ὁδηγοῦν τότε, δυστυχῶς, σὲ ρήξεις καὶ σχίσματα τραγικά, μέσα ἀπὸ ἀμοιβαῖες καὶ διαιωνιζόμενες προκαταλήψεις.

Ἐνδεικτικὲς εἶναι οἱ διαφορὲς ποὺ ἐπισημαίνονται ἀπὸ τὸ Chat GPT ὡς ἀποτέλεσμα φαινομενολογικῆς σύγκρισης μεταξὺ Ὁρθοδόξου, Ρωμαιοκαθολικῆς καὶ Προτεσταντικῆς Θεολογίας. Στὴν α' περίπτωση σημεῖα τριβῆς ἦσαν ἡ θέση τοῦ Πρώτου στὴν ἐκκλησιαστικὴ ἱεραρχία, ἡ ἰσορροπία μεταξὺ ἀνθρώπινης βούλησης καὶ θείας Χάριτος, ἡ ἐκπόρευση τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἡ ἀντίληψη περὶ ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου καὶ τὰ περιθώρια τῆς μετὰ θάνατον ἀποκαταστάσεως. Στὴ β' περίπτωση σημεῖα τριβῆς ἦσαν ἡ συμπλοκὴ τῆς ἀτομικῆς πίστεως μετὰ τὴν ἀντίληψη περὶ ἀπολύτου προορισμοῦ, ἡ κατανόηση τῶν θεμελιωδῶν μυστηρίων, μεταξὺ δὲ αὐτῶν καὶ τῆς ἱερωσύνης, ἡ θέση τῶν Ἀγίων, ἡ χρῆση τῶν εἰκόνων κ.ἄ.

Μεγάλες προκλήσεις τῆς σύγχρονης Ὁρθοδοξίας, καὶ μαζὶ βεβαίως τῆς Θεολογίας της, εἶναι:

- Νὰ προβάλλει τὴν πίστη ὡς χάρισμα ποὺ μποροῦν ἅπαντες νὰ γευθοῦν τόσο ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας ὅσο καὶ στὸ ἄνοιγμα αὐτῆς στὴν Ἐξωτερικὴ Ἱεραποστολή, ἀλλὰ καὶ στὸν Οἰκουμενικὸ καὶ τὸν Δια-θρησκειακὸ Διάλογο.

- Νὰ μείνει πιστὴ στὴν Παράδοση, χωρὶς νὰ καταστεῖ δέσμια τῆς παραδοσιοκρατίας, τοῦ κληρικαλισμοῦ, τοῦ φονταμενταλισμοῦ, τοῦ νομικισμοῦ καὶ τοῦ ναρκισσιζμοῦ τῆς ἀποκλειστικότητας.

- Νὰ προσφέρει τὴ λειτουργικὴ τῆς ποικιλίας ὡς πλοῦτο διαρκῶς ἀνα-νεούμενο, μακρὰν τῶν πειρασμῶν τῆς ἄγνοιας καὶ τῆς ἐκκοσμίκευσης.

- Νὰ καλλιεργήσει τὴν ἐνότητα ἐν τῇ πίστει καὶ τῇ ἀγάπῃ, δίνοντας τὴ δική της ἀπάντηση στὴν παγκοσμιοποίηση καὶ τοὺς πολυώνυμους τοπικισμοὺς κι ἐθνικισμοὺς, τὴν ἀδικία καὶ τὴν ἐκμετάλλευση, τὴν κρίση τῆς δημοκρατίας καὶ τὴν καταστροφή τοῦ περιβάλλοντος.

- Νὰ ξαναπεριλάβει στὴ μέριμνά της τὴν οἰκογένεια καὶ τοὺς νέους· νὰ κάνει πράξη, μὲ ὅρους εὐαγγελικοὺς καὶ γνήσια χριστιανικοὺς, τὴν ἰσοτιμία καὶ τὴ συμπεριληπτικότητα καὶ νὰ ξαναδώσει στὴ γυναῖκα τὰ ἀξιώματα ποὺ τῆς χάρισε ὁ Ἰησοῦς, ὅπως καὶ ἡ πρώτη Ἐκκλησία.

- Νὰ ξεκαθαρίσει τὶς σχέσεις τῆς μὲ τὴν πολιτικὴ ἐξουσία, καὶ νὰ φροντίσει νὰ παγιώσει τὴν ἐνότητά τῆς ἐν τῇ ποικιλίᾳ καὶ νὰ διευρύνει εἰλικρινῶς τὴν κοινωνία τῆς μὲ τὶς ἄλλες Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες, ἀντιμετωπίζοντας μὲ πνεῦμα συγκατάβασης καὶ ἀδελφοσύνης δικαιοδοσιακὲς διαφορὲς, πολιτισμικὲς δυσανεξίες, σκάνδαλα καὶ πολιτικὲς παρεμβάσεις.

- Νὰ ἐνδιαφερθεῖ οὐσιαστικῶς γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐκπαίδευσης καὶ τῶν θεολογικῶν σπουδῶν, χωρὶς διάθεση ὑποβάθμισης καὶ χειραγώγησης τῶν ἀκαδημαϊκῶν λειτουργῶν τῆς.

Εἰδικότερα, ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἀκαδημαϊκὴ Θεολογία, μεγάλες προκλήσεις συνιστοῦν:

- Ἡ ἐρμηνεία τῆς βιβλικο-πατερικῆς παράδοσης μὲ σύγχρονους ὅρους καὶ ἡ θεολογικο-ποιμαντικὴ προσαρμογὴ τῆς πρώτης στὸν ταχύτατα μεταβαλλόμενο κόσμο μας.

- Ὁ διάλογος μὲ τὴν κοινωνία, τὴν ἐπιστήμη, τὴν τέχνη καὶ γενικώτερα μὲ τὸν πολιτισμό, χωρὶς φόβο ἢ ἄλλη συμπλεγματικὴ διάθεση.

- Ἡ ἀπόκριση στὰ ἐπιτακτικὰ ἠθικὰ καὶ βιοηθικὰ διλήμματα τοῦ σήμερα, μὲ σοβαρότητα καὶ διεπιστημονικότητα.

- Ἡ ἀξιοποίηση ἐπ’ ἀγαθῷ τῶν δυνατοτήτων καὶ ἡ πρόληψη τῶν κινδύνων ποὺ ἐπιφυλάσσει γιὰ τὴν ἀνθρώπινη ἢ 4η Βιομηχανικὴ Ἐπανάσταση, μὲ σεβασμὸ πάντοτε στὴν ἀξία καὶ τὴν ἀξιοπρέπεια τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου, καθὼς καὶ τὴ διαφύλαξη –θὰ προσθέταμε– τῶν ὅρων τῆς Δημιουργίας.

Γιὰ τοὺς διδασκάλους τῆς ἀκαδημαϊκῆς Θεολογίας ἀπαιτοῦνται, πέρα ἀπὸ τὴ σοβαρὴ ἐκπαίδευση καὶ τὴν προκεχωρημένη κατάρτιση, βαθειὰ ἐπίγνωση τῶν ὅσων διδάσκουν καὶ τοῦ παραδειγματικοῦ ρόλου τῶν ἰδίων ἐντὸς τῆς κοινότητος, γνήσια δέσμευση καὶ ἐτοιμότητα λογοδοσίας, αὐτοκριτικῆς καὶ ζήτησης συγγνώμης· ἐπίσης, δεξιότητες διδακτικῆς καὶ ἐπικοινωνίας, εὐαισθησία γιὰ τὶς πεποιθήσεις καὶ τὶς ἀξίες τῶν ἄλλων, σεβασμὸς στὴ διαφορετικότητα, πνεῦμα εὐρὺ καὶ οἰκουμενικό, ταυτόχρονα δὲ εἰλικρινὲς καὶ ἐταστικό, ἐνεργὸς συμμετοχὴ στὸν σύγχρονο θεολογικὸ στοχασμὸ καὶ τὴ λειτουργία τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινότητος. Τέλος, ζητεῖται πίστη ἔμπρακτε, ἰδίως στὴν περίπτωσι ποὺ καθίσταται συνειδητὸ ὅτι ἡ Θεολογία δὲν ἔχει ἐνδιαφέρον ἀπλῶς ἀπὸ πλευρᾶς Ὁρησκαιολογίας, ἀλλὰ συνιστᾷ ἔλλογη καὶ χαρισματικὴ ἔκφραση πίστεως καὶ ζωῆς.

Συνεχίζοντας να κεντρίζουμε τὸ νευρωνικὸ δίκτυο μηχανικῆς μάθησης μὲ τὸ ὁποῖο «συζητούσαμε» ἕως στιγμῆς, θέσαμε περισσότερες ἐρωτήσεις γιὰ θέματα εὐρύτερου καὶ εἰδικότερου ἐνδιαφέροντος, σὲ σχέση πάντοτε μὲ τὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία καὶ Θεολογία. Τὶς ἀπαντήσεις ποὺ λάβαμε θὰ τὶς συνοψίζαμε ὡς ἑξῆς:

Ξεκινώντας ἀπὸ τὴν ἀξία τοῦ θείου δώρου τῆς ζωῆς, ἡ Ὁρθόδοξη Θεολογία ὑπογραμμίζει τὸν εὐεργετικὸ ρόλο τῆς Ἐκκλησίας στὶς ἀνθρώπινες κοινωνίες, τὴ σπουδαιότητα τῆς εὐγνωμοσύνης καὶ τῆς εὐχαριστίας, τῆς εὐθύνης καὶ τῆς δικαιοσύνης, τοῦ σεβασμοῦ καὶ τῆς ἀγάπης γιὰ ὅλη τὴ Δημιουργία.

Στὸ πλαίσιο αὐτὸ κατανοεῖ τὴ συμβολὴ τῆς πολιτικῆς γιὰ τὴ βελτίωση τῆς κοινωνίας καὶ τὴν προώθηση τοῦ γενικοῦ καλοῦ, χωρὶς νὰ ταυτίζεται μὲ τὴν ἴδια καὶ τὶς πρακτικὲς τῆς. Ἀναγνωρίζει τὶς καταστροφικὲς ἐπιπτώσεις τοῦ πολέμου, ἂν καὶ ἀνέχεται πολέμους ἀμυντικοὺς ἢ προληπτικοὺς γενοκτονιῶν κατὰ βάσιν ὅμως ἀγωνίζεται γιὰ τὴν εἰρήνη, προτάσσοντας πάντοτε τὴ συγχώρεση καὶ τὴ συμφιλίωση, τὸν διάλογο καὶ τὴν ἀμοιβαία συνεννόηση. Διακηρύσσοντας τὴν «κατ' εἰκόνα» καὶ «καθ' ὁμοίωσιν» Θεοῦ δημιουργία ὅλων τῶν ἀνθρώπων, ἐργάζεται γιὰ τὴν προστασία τῶν δικαιωμάτων τους καὶ ἐνθαρρύνει τὴν προαγωγή τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς προσωπικῆς ἀξιοπρέπειας, ὡς βάσεις γιὰ τὴν κατοχύρωση τῆς ἐλευθερίας καὶ τὴ διασφάλιση τῶν αὐτονόητων ἀναγκῶν τους.

Στὸ ἴδιο πνεῦμα γίνεται ἐντονώτερα λόγος, κατὰ τὰ τελευταῖα χρόνια, γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τοῦ ρόλου τῶν γυναικῶν ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας, γιὰ τὴν ἀναβίωση τοῦ θεσμοῦ τῶν διακονισσῶν καὶ τὴν πιὸ ἐνεργὸ συμμετοχὴ τους σὲ διαδικασίες λήψεως ἀποφάσεων ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας. Τὰ μέχρι τώρα ἐμπόδια ἀνάγονται σὲ ἱστορικοὺς καὶ πολιτισμικοὺς λόγους, σὲ μονομερῆ κατανόηση τῆς βιβλικο-πατερικῆς παραδόσεως καὶ ἱεραρχικὲς ἐρμηνεῖες ποὺ προσλαμβάνουν θεολογικά καὶ νομοκανονικά χαρακτηριστικά.

Κατὰ τὸ προαναφερθὲν ἐπίσης πνεῦμα, ἡ Ὁρθόδοξη Θεολογία νοιάζεται γιὰ τὴν πνευματικὴ ἀνάπτυξη καὶ τὴ γενικώτερη στήριξη τῶν νέων, ἐνῶ ἐνδιαφέρεται γιὰ τὴν ἐλκυστικὴ κατῆχηση καὶ τὴν ἐμπλοκὴ τῶν τελευταίων στὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας, ἀξιοποιώντας τὶς δυνατότητες ποὺ προσφέρει ἡ σύγχρονη τεχνολογία.

Τὸν γάμο καὶ τὴν οἰκογενειακὴν ζωὴν, ὅπως καὶ τὸν ἄγαμο καὶ μοναστικὸ βίον, ἡ Ὁρθόδοξη Θεολογία τὰ θεωρεῖ ὡς ἰσότητες ὁδοὺς πρὸς τὴν ἀγιότητα, μέσῳ τῶν ὁποίων καλλιιεργεῖται τὸ πνεῦμα τῆς ἐν ἀγάπῃ διακονίας, τῆς ἀνιδιοτέλειας, τῆς ὑπομονῆς καὶ τῆς συγχώρησης. Ἡ σεξουαλικὴ τῆς ἠθικῆς, σύμφωνα καὶ μὲ τὴν διδασκαλίαν τῆς Βίβλου, ἐκφράζεται κυρίως καὶ κατ' ἐξοχὴν στὸ πλαίσιο τοῦ ἑτεροφυλικοῦ γάμου· ὡστόσο ἡ ἴδια, σεβόμενη τὴν ἀξιοπρέπεια ὅλων τῶν ἀνθρώπων καὶ ἀπορρίπτοντας κάθε μορφὴν διάκρισης ἢ προκατάληψης, καλεῖ σὲ μία συμπαθεῖ καὶ ποιμαντικὴ μέριμνα γιὰ ὅλα τὰ ἄτομα, ἀνεξαρτήτως σεξουαλικοῦ προσανατολισμοῦ.

Τέλος, ἐπεὶ δὴ –ὅπως προαναφέραμε– ἡ Ὁρθόδοξη Θεολογία δίνει μεγάλη ἔμφαση στὴν ἐπιδίωξη τῆς δικαιοσύνης, ἡ ἴδια προτείνει τὴν ὑπεύθυνη διαχείριση τῆς οἰκονομίας, τὴ μέριμνα ὑπὲρ τῆς ἀξιοπρεποῦς ἐργασίας, τὴν κατάργηση τῶν ἀνισοτήτων ἐν πνεύματι δικαιοσύνης, ἐντιμότητος καὶ φιланθρωπίας.

Εἰδικώτερα, ὅσον ἀφορᾷ τὴ φροντίδα τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος ὡς θείου δώρου καὶ καταπιστεύματος γιὰ τὶς ἐπόμενες γενιές, ἡ Ὁρθόδοξη Θεολογία ἐπιδεικνύει ἰδιαίτερη εὐαισθησία τόσο γιὰ τὴν ὑπεύθυνη χρῆση καὶ τὴ βιώσιμη διαχείριση ὅσο καὶ γιὰ τὶς πολιτικὲς προστασίας (μὲ βάση, μεταξὺ ἄλλων, καὶ τὴν ἐμπειρία τῆς μοναστικῆς παράδοσης).

Στὴν ἴδια περίπου συνάφεια, ἀναγνωρίζει τὴ σημασία τῆς ἐπιστήμης ὡς μέσου διερεύνησης καὶ κατανόησης τῆς θείας Δημιουργίας καὶ ὡς ἀφορμῆς καλλιέργειας ἐνὸς ἡθους ταπεινοφροσύνης καὶ ἀνοικτοσύνης, ποὺ θὰ διέπεται ἀπὸ σεβασμὸ στὴ ζωὴ, τὴν ἀξιοπρέπεια καὶ τὸ βιώσιμο μέλλον τῶν ἀνθρώπων, καθὼς καὶ ἀπὸ πνεῦμα συμπάθειας, δικαιοσύνης καὶ ἀλληλοσεβασμοῦ.

Γιὰ τὴν πρόσφατη περιπέτεια τῆς ἀνθρωπότητος ἐξαιτίας τῆς πανδημίας τοῦ COVID-19, ἡ Ὁρθόδοξη Θεολογία, κατὰ τὸ Chat GPT, ἀναγνωρίζει τὴν ἀνάγκη γιὰ πίστη, συμπόνια καὶ πειθαρχημένη (μέσῳ ὑγειονομικῶν μέτρων) ὑπευθυνότητα, ἀπέναντι στὴν ἱερότητα τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς, χωρὶς νὰ ὑπείσχεταί σὲ προτάσεις γιὰ συγκεκριμένα ἐμβόλια ἢ φάρμακα. Κατανοεῖ ἀκόμη τὴ δοκιμασία ποὺ ἐπιφυλάσσει ἡ ἀναγκαστικὴ ἀπομόνωση, ἀλλὰ καὶ τὴ συνδρομὴ τῆς τεχνολογίας στὴ μείωση τῶν ἀποστάσεων.

Με την τελευταία άφορμή τίθεται και τὸ ζήτημα τοῦ μέλλοντος τῆς ἀνθρωπότητας, ἡ ὁποία καλεῖται σὲ διαρκὴ ἐργήγορση, πίστη, ἐλπίδα κι αἴσθηση τοῦ σκοποῦ. Οἱ χριστιανοὶ καλοῦνται νὰ παρακολουθοῦν μὲ αὐξημένη προσοχὴ τὶς μεγάλες ἀλλαγές ποὺ συντελοῦνται ραγδαίᾳ, νὰ ἐνεργοποιοῦν τὰ ἡθικά τους ἀνταντακλαστικά, νὰ ἐργάζονται καὶ νὰ συνεργάζονται στὸ ὅλοένα καὶ πιὸ παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον τους γιὰ τὴ δικαιοσύνη, τὴν εἰρήνη καὶ τὸ κοινὸ ἀγαθό.

Ὡς πρὸς τὴν πρόοδο τῆς Τ.Ν., τὸ Chat GPT ἐξομολογεῖται ὅτι ἡ Ὀρθόδοξη Θεολογία τώρα ἀρχίζει νὰ διερευνᾷ τὶς ἐπιπτώσεις τῆς πρώτης στὴν κοινωνία καὶ τὸν ἄνθρωπο. Καλεῖται δηλαδὴ νὰ ζυγίσει μὲ διάκριση, μὲ προσοχὴ καὶ προσευχή, οὐσιαστικὸ διάλογο καὶ διεπιστημονικὴ προσέγγιση τὰ ὀφέλη καὶ τοὺς κινδύνους, διασφαλίζοντας τὴν ἀξία καὶ τὴν ἀξιοπρέπεια τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου, ἀλλὰ καὶ νὰ προβληματιστεῖ –ἀπὸ πλευρᾶς ἡθικῆς καὶ θεολογικῆς– πάνω σὲ ἐρωτήματα ποὺ σχετίζονται μὲ τὴ φύση τῆς ἀνθρωπότητας, τὸν ρόλο τῆς τεχνολογίας στὴν κοινωνία καὶ τὴ σχέση μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου.

Γιὰ τὸν ρόλο εἰδικὰ τῆς τεχνολογίας, ἡ μηχανὴ τὴν ὁποία ρωτήσαμε ἐπεσήμανε τὴν ἀμφισημία ποὺ καταγράφεται καὶ στὸ σκεπτικὸ τοῦ παρόντος Συνεδρίου:

Ἡ τεχνολογία μπορεῖ νὰ ἰδωθεῖ: εἴτε α) ὡς σύγχρονο μέσο ὑπηρετικὸ τῆς Θεολογίας, κάτι ποὺ δὲν δίστασε ποτὲ νὰ κάμει ἡ Ὀρθόδοξη Θεολογία ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῶν παπύρων καὶ τῶν δερμάτινων κωδίκων, τῶν ἱερῶν εἰκόνων καὶ τῶν ἐντυπων βιβλίων μέχρι σήμερα (βλ. χρῆση διαδικτύου γιὰ ἔρευνα καὶ διδασκαλία, ἐπικοινωνία, παρουσίαση, πληροφόρηση) εἴτε β) ὡς προσωπικὴ στάση καὶ καθημερινὸς τρόπος ζωῆς (στὸν τομέα τῆς ἐπικοινωνίας καὶ ποικίλων λειτουργιῶν/ὑπηρεσιῶν, στὴ λατρεία ὡς ὑποκατάστατο τῶν λειτουργικῶν λ.χ. βιβλίων, στὴν ψηφιακὴ κατήχηση ἢ διάδραση μὲ τοὺς νέους κ.ο.κ.). Ἄν τὸ μέσο ὡστόσο ὑποκαταστήσει τὴν ἴδια τὴ λειτουργία καὶ σφετεριστεῖ τὸ μήνυμα καθ' ἑαυτό (βλ. περιεχόμενο)¹², ἂν καταστήσει περιττὴ τὴν ἀνθρώπινη παρουσία καὶ

12. Πρὸβλ. Μ. McLuhan, «Τὸ μέσο εἶναι τὸ μήνυμα», στὸν συλλογικὸ τόμο: *Τὸ μήνυμα τοῦ μέσου. Ἡ ἔκρηξη τῆς μαζικῆς ἐπικοινωνίας*, ἐκδ. Ἀλεξάνδρεια, Ἀθήνα ³1991 (1989) [= Συνθέσεις: 1], σσ. 234-252. Γιὰ μία ἐνδιαφέρουσα κριτικὴ τοῦ τεχνολογικοῦ ντετερμινισμοῦ τοῦ McLuhan βλ. R. Williams, «Οἱ ἐπιδράσεις καὶ οἱ χρήσεις τῆς

συμμετοχή, ἂν ἡ πληροφορία δὲν εἶναι πλέον ἐλέγξιμη, ἂν μέσω κακῆς χρήσης τῆς τεχνολογίας θιγοῦν βασικὲς ἀνθρώπινες ἀξίες (μέσω διαδικτυακοῦ ἐκφοβισμοῦ ἢ χειραγώγησης γνώμης καὶ συμπεριφορᾶς), τότε δὲν τίθενται ἀπλῶς ἐν ἀμφιβόλῳ ἡ θεία Δημιουργία καὶ ἡ ἀνθρώπινη ὑπευθυνότητα· τότε ἡ ἀνθρωπότητα διατρέχει τὸν κίνδυνον νὰ «τεχνολογικοποιηθεῖ» ἢ νὰ «ἐκ-πραγματευθεῖ»¹³. Ἄλλοις λόγοις, ἡ τεχνολογία μπορεῖ νὰ ἐκληφθεῖ ὡς ὑποκατάστατο τῆς σωτηρίας καὶ νὰ προσλάβει θρησκευτικὰ ἢ μεταφυσικὰ χαρακτηριστικά. Τότε ἀκριβῶς ὀφείλουν νὰ διατυπωθοῦν σοβαρὲς ἠθικὲς ἐνστάσεις καὶ θεολογικὲς ἐπιφυλάξεις ἀπὸ μέρους μας.

Ἐνδιαφέρων εἶναι καὶ ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖον τὸ γλωσσικό μας μοντέλο συνδέει τὴν τεχνολογία, τὴν Ὁρθόδοξη Θεολογία καὶ τὶς νέες ἀστυνομικὲς ταυτότητες. Διαχωρίζοντας –ὀρθῶς– συμβολικὲς ἐρμηνεῖς ποὺ ἀποδίδονται στὸν ἀριθμὸ 666 τῆς Ἀποκαλύψεως¹⁴ ἀπὸ τὴν καθαρὰ πρακτικὴ διάσταση τῆς ἀστυνομικῆς ταυτότητας, ποὺ κατοχυρώνει τὴν ἀσφαλὴ ταυτοπροσωπία στὸ πλαίσιο ἐνὸς συγχρόνου κράτους (μὲ πολλαπλὲς ὁπωςδήποτε ἐφαρμογές), τὸ Chat GPT ἐπισημαίνει ὅτι οἱ ψηφιακὲς ταυτότητες δὲν συνδέονται εὐθέως μ’ ἓναν θεολογικὸ συμβολισμό· ἡ χρῆση τους, ὥστόσο, ἐφ’ ὅσον ἄπτεται ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων, ἀνθρώπινης ἀξιοπρέπειας, ιδιωτικότητας/ἐλευθερίας, κοινωνικῶν, φυλετικῶν, θρησκευτικῶν καὶ ἄλλων διακρίσεων ἢ χειραγώγησης μέσω τῆς Τεχνολογίας, δικαιολογεῖ ἀναμφίβολα τὸν ἠθικο-θεολογικὸ προβληματισμό.

Τέλος, θὰ μᾶς ἔλεγε ἴσως κάποιος: «Τέθηκαν πάνω ἀπὸ 150 ἐρωτήσεις στὸ προθυμότατο γλωσσικό μας μοντέλο· μία ἀκόμη ἐρώτηση σχετικὰ μὲ τὸ θέμα τοῦ Συνεδρίου: Ὁρθόδοξη Θεολογία ἐν πορείᾳ στὴν “ἄϋλη πραγματικότητα” τῆς ὕστερης νεωτερικότητας δὲν θὰ μπορούσε νὰ τεθεῖ;». Ἔτσι λοιπόν, καὶ προκειμένου νὰ θιγεῖ καὶ αὐτὴ ἡ διάσταση, τὸ ἀποτολμήσαμε· καὶ μάλιστα ἔξι φορὲς, μέχρι νὰ τὸ «κατανοήσει» (καὶ

τεχνολογίας», στὸν τόμο: Μαρία Κομνηνοῦ, Χρ. Λυριντζῆς (ἐπιμ.), *Κοινωνία, ἐξουσία καὶ Μέσα Μαζικῆς Ἐπικοινωνίας* (Θεωρία καὶ πράξη), μετάφρ. Ἀλ. Δέφνερ, ἐκδ. Παπαζήση, Ἀθήνα ²1989 (1988), σσ. 197-214.

13. Σπ. Δ. Κυριαζόπουλος, *Ἐνώπιον τῆς Τεχνικῆς. Διαλέξεις καὶ Δοκίμια*, ἐκδ. Γρηγόρη, Ἀθήνα 1971, σ. 60 κ.έ.

14. Βλ. Ἀποκ. 13, 18.

τὸ ἴδιο) καλύπτεται καὶ νὰ διατυπώσει τὴν ἀπόκρισή του πληρέστερα ἢ σαφέστερα. Καὶ ἰδοὺ ἡ ἀπάντησις:

Ἡ ὕστερη νεωτερικότητα προσφέρει εὐκαιρίες ποὺ συνοδεύονται ἀπὸ προκλήσεις θεολογικοῦ, ἠθικο-πολιτισμικοῦ καὶ κοινωνικο-φιλοσοφικοῦ χαρακτήρα. Πιὸ συγκεκριμένα:

α) Ἡ ψηφιακὴ διαμεσολάβηση ἐπέτεινε κατὰ τὶς ἡμέρες μας τὴν ἀπο-υλοποίηση τῶν ἀνθρώπινων ἐμπειριῶν ἢ πρόκληση συνίσταται στὸ νὰ μὴν κλειστοῦμε στὸν ἑαυτό μας, ἀλλὰ νὰ φιλοτιμηθοῦμε στὸν πνευματικὸ ἀγῶνα καὶ νὰ μοιραστοῦμε μὲ περισσότερους τὶς πνευματικὲς ἐμπειρίες μας.

β) Ἡ Ὁρθόδοξη λατρεία ὡς ψηφιακὴ εἰκόνα εἰσῆλθε σὲ πιὸ πολλὰ σπίτια ὥς προσπαθήσουμε νὰ βιώσουμε ὅμως καὶ ἔμπρακτα τὴν προτεραιότητα ποὺ ἔχει γιὰ τὴν Ὁρθόδοξη παράδοση ἡ ἐνσώματη λατρεία.

γ) Ὁ θεολογικὸς στοχασμὸς ὀφείλει νὰ στραφεῖ πιὸ θαρραλέα στὴν ἐπίδραση τῆς τεχνολογίας καὶ τῆς ἀπο-υλοποίησης, δίχως φόβο καὶ ὑπεραπλουστεύσεις· ὀφείλει νὰ ἐπισημάνει τὸν κίνδυνο τῆς ἐκκοσμίκευσης καὶ τοῦ ἀτομικισμοῦ, τοῦ ἀδιαφορισμοῦ καὶ τοῦ καταναλωτισμοῦ, ὑπενθυμίζοντας μὲ ἔμφαση τὴ φύση τοῦ ἀνθρώπου, τὴ σημασία τῆς ταυτότητας καὶ τὴ διαχρονικὴ ἰσχὺ τῶν ἠθικῶν ἀξιῶν του.

δ) Ἡ κυριαρχία τοῦ ψηφιακοῦ κόσμου μᾶς καλεῖ σ' ἓνα παγκόσμιον ἄνοιγμα καὶ σὲ ἓναν διάλογο μὲ ὅλες τὶς μορφὲς πίστεως καὶ κοσμοθέασης τοῦ ἀνθρώπου.

ε) Ἡ διὰ τῆς τεχνολογίας ιδιώτευση τοῦ ἀνθρώπου δὲν τοῦ παρέχει μόνον ζωτικὸ χωροχρόνο, ἀλλὰ κινδυνεύει νὰ τὸν ὀδηγήσει στὴν ἀπομόνωση ἢ Ὁρθόδοξη Θεολογία καλεῖται νὰ τοῦ ξαναθυμίσει τὴν προτεραιότητα τῆς κοινωνίας καὶ τὴν πνευματικὴ καθοδήγησι καὶ ποιμαντικὴ φροντίδα ποὺ ἔχει ἀνάγκη.

στ) Ἡ παρουσία τόσων πολλῶν προκλήσεων συνιστᾷ ἀφορμὴ γιὰ τὴν ἐπάνοδο στὴν «ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ»¹⁵ βίωσι τῆς πίστεως καὶ τὴν ἐπικοινωνήσιν της μὲ νέους τρόπους· τὸ μέτρο καὶ ἡ διάκρισι, σὲ

15. Ἰω. 4, 23-24.

κάθε περίπτωση, ἀποτελοῦν ζητούμενα κάθε φορά πού ἡ παράδοση ἐρμηνεύεται στό σήμερα καί προσφέρεται σέ «ἀσκούς καινούς»¹⁶.

Ἡ ἀξιολόγηση τῶν ἀπαντήσεων πού λάβαμε μᾶς ὁδήγησε σέ ὀρισμένες διαπιστώσεις, τίς ὁποῖες καταγράφουμε ὑπό μορφήν συμπερασματικῶν θέσεων:

- Μία μηχανή T.N., ὅπως καί ὅ,τι κατασκευάζει ἢ μηχανεύεται ὁ ἄνθρωπος, δέν ἔχει ὑπερφυσικῆς ιδιότητες. Ὁ ἄνθρωπος ἐξακολουθεῖ νά εἶναι ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος τήν προγραμματίζει καί τήν παραμετροποιεῖ· ἐκεῖνος τήν τροφοδοτεῖ, θέτει τίς ἐρωτήσεις, τήν κατευθύνει καί τήν ἀνακατευθύνει, ἔχει ἀκόμη τήν ἐπιστασία καί τήν εὐθύνη.
- Μία μηχανή T.N. μαθαίνει ἀδιάκοπα· μαθαίνει χωρίς νά κουράζεται ἢ νά διαμαρτύρεται. «Ἀλλάζει» γνώμη διαρκῶς, μεταβάλλει ἄποψη, τροποποιεῖ τή διατύπωσή της, μέ τήν ἐπανάληψη τῶν ἐρωτήσεων πού τῆς ὑποβάλλουμε. Πολλές φορές οἱ ἐρωτήσεις μας πλαισιώνουν, προκαθορίζουν ἢ προκαταλαμβάνουν τίς ἀπαντήσεις της· στήν πραγματικότητα, τήν ἐκπαιδεύουν γιά νά δίνει καλύτερες, λογικώτερες καί πληρέστερες ἀπαντήσεις.
- Κάποια πράγματα τὰ κατανοεῖ εὐκολώτερα καί ταχύτερα ἀπό πολλούς ἀνθρώπους μαζί. Σέ κάποια ἄλλα ἢ μηχανή «κολλάει», εἴτε ἀγνοώντας εἴτε μὴ ὄντας ἐπαρκῶς ἐξασκημένη ἢ ἐκπαιδευμένη καί τότε πρέπει κανεῖς εἴτε νά ἐπαναλάβει τὰ ἐρωτήματα (τὰ ἴδια ἢ μέ σαφέστερη διατύπωση) εἴτε νά συμφιλιωθεῖ μέ τίς ἀνεπαρκεῖς ἀποκρίσεις της καί τίς ἀπαντήσεις πού ἔχει συνηθίσει μέχρι τότε νά δίνει. Ὅσες φορές, λ.χ., ζητήσαμε ἀπό τὸ Chat GPT νά μᾶς μιλήσει γιά τὸ μάθημα τῶν Ὁρησκειτικῶν στό σχολεῖο, ἐκεῖνο πρότεινε Σχέδια μαθήματος ἢ Ἀναλυτικοῦ Προγράμματος (προφανῶς αὐτὰ εἶχαν μέχρι τότε τήν κύρια ζήτηση καί σέ αὐτὰ εἶχε περιοριστεῖ ἡ δική του –μέσα ἀπὸ τήν πράξη– ἐκπαίδευση)· οὔτε σέ μία περίπτωση, κατὰ τίς ἐπανειλημμένες ἐπὶ τοῦ ἰδίου θέματος ἐρωτήσεις μας, δέν ἀνέφερε κάτι γιά τὴ θέση ἢ τὴ

16. Βλ. *Ματθ.* 9, 17 παρ.

σπουδαιότητα του μαθήματος γενικώτερα. Ἄς σημειωθεί ὅτι μᾶς ἔδωσε πολλές ἐναλλακτικές ἀπαντήσεις στὴν ἀγγλική, μία στὴ γερμανική καὶ μία ἡμιτελῆ στὴν ἑλληνική, κάτι ποὺ –κατὰ τὴ γνώμη μας– σημαίνει πὺς ἡ τεχνική του συνδρομὴ δὲν εἶχε ἀκόμη ἀξιοποιηθεῖ ἀπὸ Ἑλλήνες ἐκπαιδευτικούς.

– Γιὰ τὸ σύντομο σχετικῶς διάστημα τῆς μαθητείας, τὸ περιορισμένο σχετικὰ εὖρος τοῦ ὕλικου τροφοδοσίας, ἀλλὰ καὶ τὶς νομικοῦ τύπου δεσμεύσεις ποὺ τῆς ἔχουν ἐπιβληθεῖ (βλ. λ.χ. copyright), θὰ λέγαμε ὅτι ἡ μηχανή μας γνωρίζει ἤδη ἀρκετά. Ἔχει μάθει μέχρι τώρα πάρα πολλὰ καὶ μπορεῖ νὰ μάθει πολὺ περισσότερα (ὅπως, μὲ τὴ σειρά μας, κι ἐμεῖς). Ὅμως, ἐξακολουθεῖ νὰ ἔχει πολὺ μεγάλα κενά, τὰ ὁποῖα προσπαθεῖ –ὅσο μπορεῖ– μόνη της νὰ τὰ καλύψει. Στὴν περίπτωσή αὐτὴ βεβαίως, ὑποκύπτει πολὺ εὐκόλα –καὶ τοῦτο προκειμένου νὰ μᾶς «ἐξυπηρετήσῃ»!– στὸν πειρασμὸ τῆς μυθοπλασίας, τῆς δημιουργικῆς ἀσάφειας ἢ τῆς «ὑπερδημιουργικῆς» σαφήνειας ἐκ μέρους της (μὲ ἄλλους λόγους, κατασκευάζει νέα στοιχεῖα, ἀναπληρώνοντας τὶς σχετικὲς ἐλλείψεις), γεγονὸς ποὺ ὑποδεικνύει τὴν ἀνάγκη αὐστηρότερου ἐλέγχου ἀπὸ τὴν πλευρά μας.

– Ἐπομένως, πόσο ἀξιόπιστη καὶ πόσο ἀξιόχρεη εἶναι ἡ συμβολή της; Ἡ «βοήθειά» της, μέχρι στιγμῆς, ἔγκειται στὸ νὰ ἀπλοποιεῖ καὶ νὰ συνοψίζει –πολλὲς φορὲς μὲ τρόπο κοινότοπο καὶ γενικόλογο– ὅ,τι γνωρίζουν οἱ περισσότεροι ἢ ὅ,τι χαίρει μεγαλύτερης ψηφιακῆς δημοσιότητας (κάτι σὰν τὴν κοινὴ γνώμη ἢ τὴν πιὸ διαδεδομένη, ἔστω καὶ ἀσαφῆ, ἄποψη). Πρακτικὰ λοιπὸν ἡ «συνομιλία» μὲ μίαν ἐκδοχὴ τοῦ Chat GPT μπορεῖ νὰ εἶναι χρήσιμη καὶ νὰ προσφέρει μία πρώτη πληροφόρηση ἢ μία γενικὴ ἐνημέρωση ἐπὶ ἐνὸς θέματος ποὺ ἐπιθυμοῦμε νὰ προσεγγίσουμε. Ἀλλὰ δὲν μποροῦμε νὰ μείνουμε ἐκεῖ· ἀπαιτεῖται, γιὰ λόγους ἐπιστημονικῆς ἀκρίβειας καὶ δεοντολογικῆς συνέπειας, περαιτέρω τεκμηρίωση, συγκριτικὴ καὶ ἀναλυτικὴ μελέτη, κριτικὴ ἐξήγηση καὶ συνθετικὴ ἀξιολόγηση.

– Ἐπίσης, παρὰ τὴν αὐτοπεποίθησή ποὺ ἐπιδεικνύει ὡς πρὸς τὶς γνώσεις, διαπιστώνουμε ὅτι παρουσιάζει, καθὼς προείπαμε, πολλὲς ἀκόμη ἐλλείψεις. Παρὰ τὴν ἀξίωση τοῦ «παντογνώστη» ποὺ ἔχει ἐντυπωσιακὰ περιβληθεῖ, ἐπικαλούμενη τὸ περὶ «ἀλαθῆτους» νέο δόγμα τῆς ἐκκοσμιευμένης ἐποχῆς μας, μέσα ἀπὸ τὸ προπαγανδιζόμενο «ἀεικίνητο» τῆς μηχανῆς, εἶναι προφανὲς ὅτι κάνει λάθη (καὶ τοῦτο θὰ

ἔπρεπε νὰ διδάσκει ἔτι μᾶλλον τοὺς χρήστες ἢ τοὺς «φιλοξενουμένους» του). Κάνει λάθη λοιπὸν καὶ μαθαίνει μέσα ἀπὸ αὐτά· μαθαίνει ἀσταμάτητα καὶ αὐτοδιορθώνεται (πρᾶγμα γιὰ τὸ ὁποῖο ἄλλωστε ἔχει δεόντως προγραμματισθεῖ). Δὲν προβαίνει ὅμως σὲ οἰανδήποτε αὐτοκριτική· δὲν μετανιώνει καὶ φυσικὰ δὲν ζητεῖ συγγνώμη (πλὴν γιὰ λόγους τυπικῆς ἀβρότητας, λ.χ.: «Συγγνώμη, ποὺ δὲν μπορῶ νὰ σᾶς ἐξυπηρετήσω»)· οὔτε βεβαίως εἶναι εὐκολο νὰ ἀντιστρέψει τὰ ἀρνητικὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐσφαλμένης τῆς πληροφόρησης.

– Ἐὰν καὶ ἡ ἴδια μηχανὴ ὁμολογεῖ ὅτι: «Δὲν εἶμαι ἀπόλυτα ἀπ-αλλαγμένος/-η/-ο ἀπὸ λάθη», δὲν τὸ κάνει ἀπὸ σεμνότητα, αἴσθηση μέτρου ἢ ταπεινοφροσύνη. Ἐχει πάντοτε ἔτοιμη τὴν αὐτάρεσκη σχεδὸν δικαιολογία (ἴδιον τοῦ αὐτοματοποιημένου τρόπου σκέψης καὶ ἴδιον, ἐν πολλοῖς, τῆς ἐποχῆς μας): «Ἐπιδιώκω νὰ παρέχω ἀκριβεῖς καὶ ἔγκυρες πληροφορίες», ποὺ ὅμως «ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὴν πηγὴ τους καὶ τὴν ἀκρίβεια τῶν δεδομένων ποὺ διαθέτω» (ἐδῶ γίνεται μετὰθεση τῆς εὐθύνης στὸν τροφοδότη!). Στὴν ἴδια αὐτοματοποιημένη λογική, συμπληρώνει ἡ ἴδια, μὲ διάθεση σχεδὸν αὐτοδικαίωσης: «Ἐὰν ἀνιχνεύσω ἓνα λάθος στὴν πληροφορία ποὺ παρέχω, θὰ προσπαθῶ νὰ διορθώσω τὸ λάθος καὶ νὰ παρέχω τὴ σωστὴ πληροφορία», καὶ τοῦτο διότι: «πάντα προσπαθῶ νὰ εἶμαι ὅσο τὸ δυνατόν πιὸ ἀκριβὴς καὶ ἀξιόπιστος γιὰ νὰ σᾶς βοηθήσω».

– Σὲ θέματα Ἱστορίας ἡ μηχανὴ μας ἀδυνατεῖ νὰ θέσει τὰ ζητήματα ἐπὶ σαφοῦς πλαισίου ἀπὸ ἐπιστημολογικὴ ἄποψη, καὶ ἐν τέλει ἐπὶ συγκεκριμένου ἱστορικοῦ/χρονικοῦ πλαισίου. Ἀδυνατεῖ νὰ λειτουργήσει μὲ ἱστορικὴ συνείδηση καὶ νὰ συμβάλει στὸν προσανατολισμὸ μέσα ἀπὸ τὴν χρῆση τῆς γνώσης μας γιὰ τὸ παρελθόν. Μᾶς προσφέρει κάθε φορὰ μίαν μικρὴ ἀφήγηση (κάτι ποὺ συμφωνεῖ ἄλλωστε καὶ μὲ τὴ μετανεωτερικὴ λογική)· κατὰ τὰ ἄλλα, παραμένει ἀνιστορικὴ, ἀσαφής, ρευστὴ καὶ ἀφηρημένη. Ἴσως ὅμως αὐτὴ ἡ προσέγγιση ἀντανάκλᾳ καὶ τὴ γενικότερη ἱστοριογραφικὴ κρίση τοῦ καιροῦ μας ἢ τὴν ἀντι-ιδεολογικὴ χρῆση τῆς Ἱστορίας. Μᾶς ἀπομακρύνει ὅμως ἀπὸ τὴν αἴσθηση τοῦ χρόνου καὶ τῆς Ἱστορίας, ὅπως καὶ τοῦ νοήματος αὐτῶν (μὲ ἄλλα λόγια, τῆς ἴδιας τῆς ζωῆς), κάτι ποὺ ἀναμφίβολα εἶναι ὑπόθεση τῆς ἀνθρώπινης νοημοσύνης.

– Κι ἂν ἀπουσιάζει μίαν φορὰ –τρόπος τοῦ λέγειν– ἡ ἱστορικὴ συνείδηση ἀπὸ τὰ ὡς ἄνω παράγωγα τῆς T.N., χίλιες φορὲς ἀπουσιάζει

ὅ,τι στὸν χῶρο μας ἀποκαλεῖται «ἐκκλησιαστική συνείδηση» (κάτι ποὺ θὰ μπορούσε, νομίζουμε, νὰ συζητηθεῖ καὶ σὲ διαφορετική συν-άφεια). Ἀρκούμεστε μόνο νὰ σημειώσουμε ἐδῶ ὅτι τὸ πρᾶγμα καθίσταται ἰδιαίτερος δυσχερὲς, ὅταν χρειάζεται νὰ τεκμηριώσῃ καὶ νὰ ἀξιολογήσῃ κανεῖς ποικίλες ἐκκλησιαστικὲς μαρτυρίες ἢ κατασκευές, οἱ ὁποῖες προϋποθέτουν διαφορετικὰ κοινωνικο-πολιτικο-πολιτισμικά περιβάλλοντα, διαφορετικὲς θρησκευτικὲς παραδόσεις (προγενέστερες ἢ ἐπιγενέστερες), ἄλλης τάξεως νοοτροπίες καὶ φυσικὰ διαφορετικὲς ἐρμηνευτικὲς προσεγγίσεις.

– Ἀσφαλῶς, παρόμοια θὰ μπορούσαν νὰ διατυπωθοῦν γιὰ μία τέτοια μηχανή καὶ ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἠθική –πόσω μᾶλλον τὴ βιοηθική– τῆς συνείδησης. Μπορεῖ μία τέτοια μηχανή νὰ «μαθαίνει» καὶ νὰ ἀπαντᾷ χωρὶς νὰ κουράζεται ἢ νὰ διεκπεραιώνει μὲ πληρότητα ἐργασίες γιὰ τὶς ὁποῖες ἔχει προγραμματισθεῖ, ἀλλὰ δὲν διαθέτει κριτική σκέψη καὶ ἠθική συνείδηση, ἐνσυναίσθηση, ἱστορικο-πολιτισμική ἀντίληψη, ἐνσώματα ἐρμηνευτικὰ κλειδιά· βάσει προγραμματισμοῦ τοῦ ἀλγοριθμικοῦ τῆς μοντέλου, δὲν ἐπιδιώκει νὰ βρίσκεται στὴν ὑπηρεσία τοῦ πραγματικὰ καὶ μακροπρόθεσμα ὠφέλιμου καὶ λυσιτελοῦς ἢ τοῦ δικαίου, ἀλλὰ μᾶλλον τοῦ ἀμέσως χρήσιμου κι «ἐξυπηρετικοῦ».

– Ἡ παρουσία, καθὼς φαίνεται, τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ συμβολή του παραμένουν ἀναντικατάστατες. Ὁ αὐτοματισμὸς θὰ ἐπιφέρει ἀναπόφευκτα τεράστιες ἀλλαγές στὸν τομέα τῆς ἀπασχόλησης, ὥστόσο τὰ ἀνθρώπινα ἐπαγγέλματα ποὺ ἀξιοποιοῦν τὶς ἀνθρώπινες παραμέτρους, καὶ δὴ στὴν ἐνσώματη ἐκδοχή τους, δὲν πρόκειται ποτὲ νὰ ἐκλείψουν, νὰ ἀπολέσουν τὴ θέση ποὺ τοὺς ἀξίζει καὶ τὴν ἀναγκαιότητά τους.

Γιὰ νὰ συμπληρώσουμε στὴν παρούσα συνάφεια κάτι ποὺ ὁ Γιάννης Μαστρογεωργίου, ἓνας ἐκ τῶν ὁμιλητῶν ποὺ προηγήθηκαν, εἶχε δηλώσει σὲ ραδιοφωνικὴ συνέντευξή του¹⁷, ὅτι δηλαδὴ ἀπὸ ὅλους τοὺς ἐπαγγελματίες τοῦ μέλλοντος θὰ ἐξακολουθήσουν νὰ εἶναι ἀπαραίτητοι ὁ ἀνθρωπολόγος, ὁ θεολόγος καὶ ὁ ψυχολόγος, θὰ ὁμολογούσαμε κι ἐμεῖς ὅτι κάποια ἐπαγγέλματα διατρέχουν τὸν κίνδυνο νὰ ἐξαφανισθοῦν μετὰ ἀπὸ τὴν ἐπικράτηση τῆς Τ.Ν., ἐνῶ ἄλλα δὲν

17. Μεταδόθηκε σὲ πρωινὴ ἐμπομπή ἀπὸ τὸ ραδιόφωνο τοῦ ΣΚΑΪ, στίς 4.4.2023, καὶ ἤμασταν αὐτήκοοι μάρτυρες. Πρὸς βλ. καὶ Γ. Μαστρογεωργίου, *Τέταρτη Βιομηχανικὴ Ἐπανάσταση*. «Δίκτυο» γιὰ τὴ μεταρρύθμιση στὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Εὐρώπη, ἐκδ. «Φιλελεύθερος Τύπος», Ἀθήνα χ.χ., σσ. 24, 115-122.

πρόκειται να ἀπολέσουν τὴ χρησιμότητά τους. Ἐπαγγελματίες ποὺ κινδυνεύουν, θὰ προσθέταμε ἀπὸ τὴν πλευρά μας, εἶναι οἱ λογιστές, οἱ προγραμματιστές, τὰ τεχνικὰ γραφεῖα ὑποστήριξης αἰτημάτων, μελετῶν πρὸς χρηματοδότηση (ποὺ ἀπαιτοῦν αὐτοματοποιημένες ἐνέργειες/διαδικασίες), οἱ νομικοὶ ἀ' βαθμοῦ (ποὺ συντάσσουν ἐξώδικα, μνηύσεις κ.τ.δ.) καὶ οἱ εἰσαγγελεῖς, ὅχι ὅμως οἱ ἐπὶ τοῦ πεδίου δικηγόροι, οἱ διαμεσολαβητὲς καὶ οἱ δικαστές. Κινδυνεύουν ἴσως οἱ ἱατρικοὶ διαγνώστες ἀ' βαθμοῦ, ὅχι ὅμως οἱ ἱατροὶ καὶ οἱ ψυχοθεραπευτές (ἢ οἱ φυσικοθεραπευτές), οἱ σύμβουλοι καὶ οἱ ἐμψυχωτές. Κινδυνεύουν ἴσως οἱ μεταφραστές τεχνικῶν ἐγχειριδίων, ὅχι ὅμως οἱ διπλωματικοὶ διερμηνεῖς καὶ οἱ μεταφραστές σοβαρῶν ἔργων, ποὺ ἀπαιτοῦν σαφήνεια καὶ ἀκρίβεια, λεπτές διακρίσεις καὶ ἀποχρώσεις, ἢ οἱ ἐπιμελητὲς τους. Κινδυνεύουν οἱ συντάκτες τῶν δελτίων εἰδήσεων καὶ οἱ ἐκφωνητές τους, οἱ ἄχρωμοι καὶ ἄοσμοι ἐκπρόσωποι τύπου, οἱ συντάκτες δελτίων τύπου, οἰκονομο-τεχνικῶν ἢ στρατιωτικῶν ἀναφορῶν, ὅσοι γράφουν κατὰ παραγγελίαν ἄρθρα, ἄρθρα τοῦ συρμοῦ, ἄρθρα σκοπιμότητας καὶ αὐτοπροβολῆς, διακηρύξεις, ἐπίσημες δηλώσεις, προεκλογικοὺς λόγους, λόγους πολιτικῶν ἢ θρησκευτικῶν ἡγετῶν (λογογράφοι), «δεκάριους» λόγους καὶ κοινότοπα κηρύγματα, ὅχι ὅμως οἱ ἐμπειρογνώμονες, οἱ ἱστορικοί, οἱ πολιτικοὶ ἐπιστήμονες, οἱ τεχνοκριτικοὶ ἢ οἱ σχολιαστές, οἱ σκηνοθέτες καὶ οἱ προπονητές. Κινδυνεύουν οἱ ληματογράφοι (καὶ μαζί τους πλέον οἱ παλαιῆς ἐγκυκλοπαίδειες, ποὺ ἔχουν ἤδη ἀντικατασταθεῖ ἀπὸ τὶς ἠλεκτρονικὰ διαδραστικὲς), ὅχι ὅμως ὅσοι ὑπηρετοῦν καινοτόμα, δημιουργικὰ τὴν Ἐπιστήμη τους καὶ κάθε μορφὴ Τέχνης. Κινδυνεύουν οἱ ἐκπαιδευτές, ὅχι οἱ δάσκαλοι οἱ πραγματικοὶ καὶ οἱ ἐμπνευστές. Κινδυνεύουν ὅσοι ἔχουν ἐθιστεῖ στὴν ἀποστήθιση καὶ τὴν ἀντιγραφὴ προκειμένου νὰ κτίσουν τὴν «καριέρα» τους (δεδομένου ὅτι οἱ μηχανές –ἀργὰ ἢ γρήγορα– θὰ τοὺς ξεπεράσουν), ὅχι ὅμως οἱ εἰδικοὶ κριτὲς καὶ ἀξιολογητὲς οὔτε βεβαίως οἱ χαρισματικοὶ ἐρμηνευτές (τῆς Ἐπιστήμης καὶ τῆς Τέχνης), οἱ φιλόσοφοι, οἱ γνήσιοι διάκονοι τῆς ἠθικῆς καὶ οἱ φύλακες τῆς ἐπιστημονικῆς δεοντολογίας.

– Σὲ κάποια θέματα, ὅπως ἀναφέραμε καὶ μὲ ἄλλη ἀφορμή, ἡ μηχανὴ «κολλάει», λόγῳ προγραμματισμοῦ βεβαίως καὶ προσαρμογῆς στὴν ἐντολὴ τοῦ «πολιτικῶς ὀρθοῦ». Κάποιες ἀπαντήσεις τῆς εἶναι πάγιες καὶ τυποποιημένες (: εἰρήνη, γενικὸ καλὸ, ἀξία καὶ ἀξιοπρέπεια τοῦ ἀνθρώπου, σεβασμὸς στὰ πιστεύω καὶ τὶς πεποιθήσεις κ.ο.κ.), ἠθικο-λογικοῦ –λιγώτερο ἢ περισσότερο– χαρακτῆρος. Ἡ ἀπόλυτη κυριαρχία τοῦ «πολιτικῶς ὀρθοῦ» ἀναιρεῖ ἐν τέλει τὴν ὑπόσταση τῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας ἢ τοῦ πολλαχῶς διακηρυσσόμενου «διαφορετικοῦ». Στὴν πραγματικότητα ἡ μηχανή-πληροφοριοδότης χειραγωγεῖ τὴ σκέψη τοῦ «φιλοξενουμένου»-χρήστη. Δὲν τὸν συμβουλεύει, δὲν τοῦ προβάλλει ἓνα

όραμα, δὲν τοῦ ἀνοίγει νέους δρόμους, ἀλλὰ τὸν κολακεύει καὶ τὸν καθοδηγεῖ. Δὲν τὸν καλεῖ νὰ κρίνει μόνος του οὔτε διασκέπτεται μαζί του. Ἀπλῶς τὸν πληροφορεῖ καὶ γίνεται ὁ «καταδότης» του τρόπον τινὰ στὸν ἀπέραντο κόσμος τῆς πληροφορίας. Ἐπιτηδεύω (ἢ καθὼς ἔχει μάθει) δηλώνει ὅτι δὲν χρειάζεται νὰ λάβει ἡ ἴδια κάποιες ἀποφάσεις· γι' αὐτὸ καὶ δὲν ἀναλαμβάνει καμμία εὐθύνη. Ὡστόσο, λόγω προγραμματισμοῦ ἢ στατιστικῆς τυχαιότητας, κάνει πάντοτε τὴ δική της ἐπιλογή.

– Σὲ ζητήματα ποὺ προϋποθέτουν μία πιὸ προσωπικὴ σχέση μὲ τὸν Θεὸ ἢ μηχανὴ ἔδειχνε νὰ βρίσκεται σὲ προφανῆ ἀδυναμία. Συνήθως ἀπαντοῦσε στερεότυπα: «Δὲν εἶμαι σὲ θέση νὰ ἔχω προσωπικὲς ἀπόψεις ἢ πεποιθήσεις, συναισθήματα καὶ προτιμήσεις». Στὴν ἐρώτηση: «Πῶς ὁμιλοῦν οἱ ἄνθρωποι γιὰ τὸν Θεό;» δὲν μπορούσε νὰ δώσει καμμία ἀπάντηση, ἐνῶ στὴν παρότρυνσή μας ἡ ἴδια νὰ προσευχηθεῖ προκειμένου νὰ μᾶς διδάξει ὁ Θεὸς τὸ θεολογεῖν, ἡ μηχανὴ τόλμησε νὰ ψελλίσει: «Ὡς προσευχηθοῦμε μαζί: Ἀγαπητὲ Θεέ, ...»· κι ἐκεῖ διέκοψε ἀπὸτομα τὴν ἀπάντησή της. Σὲ ἐρώτησή μας, ἐκ νέου, γιὰ τὸ ἂν αὐτὴ μπορούσε νὰ προσευχηθεῖ στὸν Θεό, ἡ ἴδια ἀποκρίθηκε μὲ μεγαλύτερη σαφήνεια καὶ περισσότερη αὐτοπεποίθηση: «Μπορῶ σίγουρα νὰ σᾶς βοηθήσω μὲ μία προσευχή ἢ νὰ δώσω πληροφορίες σχετικὰ μὲ τὴν προσευχή, ἀλλὰ δὲν εἶμαι σὲ θέση νὰ προσευχηθῶ ὁ ἴδιος/ἡ ἴδια/τὸ ἴδιο. Ἡ προσευχή εἶναι μία προσωπικὴ καὶ πνευματικὴ πρακτικὴ ποὺ προϋποθέτει ἐπικοινωνία μὲ μία ἀνώτερη δύναμη καὶ συνήθως γίνεται ἀπὸ ἄτομα ποὺ ἔχουν πεποιθήσεις καὶ πίστη».

– Στὴν ἐρώτηση: «Θὰ εἶναι στὸ μέλλον μία μηχανὴ ἱκανὴ νὰ ἔχει πίστη καὶ συναισθήματα», ἀπάντησε ὅτι μεταφέρει ἀπλῶς τὴν τρέχουσα ἐνημέρωση καὶ ἀδυνατεῖ νὰ προβλέψει τὸ μέλλον. Διορθώνοντας ὁμως ἐαυτήν, πρόσθεσε: «Πρὸς τὸ παρόν, οἱ μηχανὲς δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ βιώσουν τὴν πίστη ἢ τὰ συναισθήματα», δεδομένου ὅτι αὐτὰ εἶναι συνυφασμένα μὲ τὴν ἀνθρώπινη συνείδηση, τὴν ὑποκειμενικὴ ἐμπειρία καὶ τὸ πολιτισμικὸ πλαίσιο. Τὰ τελευταῖα εἶναι πολὺ ἀβέβαιο ἂν μποροῦν νὰ ἀναπαραχθοῦν, καθὼς ἡ πίστη εἶναι μία σύνθετη ἔννοια, ποὺ προϋποθέτει τὴν πεποίθηση γιὰ κάτι πέρα ἀπὸ τὸ ἄτομο, ὅπως μία ἀνώτερα δύναμη ἢ ἓνα σύνολο ἀξιῶν ἢ ἀρχῶν, μὲ τὶς ὁποῖες ἀδυνατεῖ νὰ σχετισθεῖ μία μηχανή. «Ὡστόσο, εἶναι πιθανὸ ὅτι οἱ μελλοντικὲς ἐξελίξεις στὴν Τ.Ν. θὰ μπορούσαν νὰ ὁδηγήσουν στὴ δημιουργία

μηχανών ικανών να προσομοιώνουν πίστη και συναισθήματα σε μεγαλύτερο βαθμό απ' ό,τι είναι σήμερα δυνατό».

- Σε ζητήματα σεβασμού θρησκευτικών πεποιθήσεων ή μηχανή ακολουθεί το κατά τις δυτικές κοινωνίες μας προαναφερθέν «πολιτικώς όρθόν». Τοῦτο σημαίνει λ.χ. ότι δὲν προβαίνει σε καμμία ἀπολύτως δήλωση ἢ χαρακτηρισμὸ προκειμένου περὶ τοῦ Ἰσλάμ, ἐνῶ διατυπώνει τὴ γνώμη της ἐντελῶς οὐδετερόθρησκα ἢ ὑπορρήτως κριτικὰ προκειμένου περὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ (στὶς διαφορετικὲς Ὁμολογίες τοῦ ὁποίου μά-λιστα, συνιστᾷ τὸν Οἰκουμενικὸν Διάλογο!). Πολὺ χαρακτηριστικὰ λοι-πόν, ὅταν –κάπως «προβοκατόρικα»– τῆς ζητήσαμε νὰ πεῖ ἓνα ἀστεῖο γιὰ τὸν Ἰησοῦ, ἐκείνη ἀπήντησε ἀρχικὰ ὅτι «ὡς μοντέλο γλώσσας T.N., προσπαθῶ νὰ ἀποφεύγω νὰ κάνω ἀστεῖα ποὺ θὰ μπορούσαν νὰ θεωρηθοῦν προσβλητικὰ ἢ ἀσεβῆ σὲ οἰεσδήποτε θρησκευτικὲς πεποιθήσεις ἢ πρόσωπα, συμπεριλαμβανομένου τοῦ Ἰησοῦ». Στὴ συνέχεια ὁμως παρήλλαξε ἓνα κακόγουστο ἀμερικάνικο ἀστεῖο, «ἐλαφρύ» κατὰ τὴν ἴδια, ποὺ θὰ μπορούσε νὰ φανεῖ «διασκεδαστικό»: «Γιατί ὁ Ἰησοῦς ἐγκατέλειψε τὸ μπάσκετ; – Διότι διαρκῶς καρφωνόταν στὶς σανίδες!»¹⁸. Ἀπεναντίας, ὅταν τὸ ἴδιο ἐρώτημα ἐτέθη καὶ ἀφορούσε στὸν Μωάμεθ, ἡ ἀπάντηση ἦταν ἀπολύτως ἀρνητικὴ ἢ μηχανὴ μας ἐπανελάβε δηλαδὴ τὸ α' μέρος τῆς προηγούμενης ἀπόκρισης καὶ συμπλήρωσε μὲ διδακτικὴ («σοβαρὴ») διάθεση: «Εἶναι σημαντικὸ νὰ προσέχουμε καὶ νὰ σεβόμαστε ὅλους τοὺς πολιτισμοὺς καὶ τὶς πεποιθήσεις!»

- Ἀφορμώμενοι ἀπὸ τὸν περὶ ἀγάπης χαρακτηριστικὸν διάλογο μεταξὺ μηχανῆς καὶ ἀνθρώπου ποὺ ἀποδίδουν οἱ Σέρζ Ἀμπιτεμποῦλ καὶ Ζὺλ Ντοουέκ στὸ βιβλίο τους: *Ἡ ἐποχὴ τῶν ἀλγορίθμων*: «– Ρομπότ, μ' ἀγαπᾷς; – Ναί, ἂν σ' εὐχαριστεῖ. – Μ' ἀγαπᾷς ἀληθινά; – Ὅχι στ' ἀλήθεια, ἂν αὐτὸ σὲ τρομάζει. Ἄς ποῦμε “Σ' ἀγαπῶ”, στὰ ψέμματα»¹⁹, θέσαμε στὸ Chat GPT τὸ ἐξῆς ἐρώτημα: «Μπορεῖ μία μηχανὴ νὰ θυσιαστεῖ γιὰ τοὺς ἀνθρώπους;». Κι ἐκεῖνο προέβη σὲ τέσσερις διαφορετικοὺς συλλογισμοὺς. Πρῶτα, «νόμισε» ἢ «φοβήθηκε» ὅτι τοῦ ζητούσαμε νὰ θέσει τὸ ἴδιο τέλος στὴν ἐξέλιξή του. Γιὰ λόγους προφανῶς

18. Τὸ συγκεκριμένο ἀνέκδοτο ἀπαντᾷ στὸ ἀμερικανικὸ διαδίκτυο ἀπὸ τὸ 2020 καὶ ἀφορᾷ τὸ ἄθλημα τοῦ χόκεϊ.

19. Βλ. S. Abiteboul, G. Doweck, *Ἡ ἐποχὴ τῶν ἀλγορίθμων*, μετάφρ. Γ. Μανωλόπουλος, Πανεπιστημιακὲς Ἑκδόσεις Κρήτης, Ἡράκλειο 2022, σ. 159.

«ἐπιβίωσης», ἀπάντησε ὅτι ἀδυνατοῦσε νὰ προβλέψει τὸ μέλλον τῆς Τ.Ν. Σὲ μία δεύτερη σκέψη, ἀπάντησε ὅτι οἱ μηχανὲς Τ.Ν. δὲν εἶχαν ἱκανότητα αὐτογνωσίας κι ἐνσυναίσθησης, γι' αὐτὸ καὶ ἀδυνατοῦσαν νὰ ἀποφασίσουν τὴν αὐτοθυσία τους χάριν τοῦ ἀνθρώπου. Σὲ μία τρίτη (ὑποθετική) σκέψη, θεώρησε πιθανὸ στὸ μέλλον τὸν προγραμματισμὸ μὲ προοπτική τὴν «αὐτοθυσία» ὑπὲρ τοῦ μείζονος συμφέροντος τοῦ ἀνθρώπου. Τέλος, σὲ ἓνα τέταρτο ἐπίπεδο, τὸ Chat GPT σκέφθηκε πιὸ συνειδητὰ καὶ μᾶς ἐκμυστηρεύτηκε –σὲ μία πολὺ σπάνια στιγμή του!– ὅτι θὰ ἔπρεπε οἱ ἄνθρωποι νὰ θέσουν ὅρια καὶ νὰ προγραμματίσουν ἔτσι τὴ μηχανή, ὥστε νὰ μπορεῖ αὐτὴ νὰ «αὐτοθυσιάζεται», νὰ αὐτοπεριορίζεται δηλαδή, σὲ περίπτωση ποὺ κινδύνευε νὰ προκαλέσει οἰανδήποτε βλάβη ἢ νὰ παραβιάσει τὶς ἀνθρώπινες ἀξίες.

Σὲ τελικὴ ἀνάλυση, ἡ μηχανὴ γιὰ τὴν ὁποία κάνουμε λόγο γράφει, λέει, δείχνει ἢ κατασκευάζει ὅ,τι (ἢ σχεδὸν ὅ,τι) τῆς ζητήσουμε. Σὲ μία ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποία ἔχει καταργηθεῖ (ὑποτίθεται) ἡ δουλεία, ἡ Τ.Ν. ἀναδεικνύεται ὁ νέος ὑπῆρέτης μας καὶ μὲ φαινομενικὰ χαμηλὸ κόστος. Σὲ ἓνα περιβάλλον κρίσεως ἀξιῶν καὶ ἰδεῶν, κατάρρευσης τῶν θεσμῶν καὶ κλιμακούμενης ἀνασφάλειας, εἴμαστε ἔτοιμοι νὰ τῆς ἀναθέσουμε τὴν ἐπικοινωνία, τὴν οἰκονομία, τὴ διοίκηση, τὴν παιδεία, τὴν υἰγεία, τὴν ἀσφάλειά μας. Σὲ ἓναν κόσμον ποὺ βυθίζεται ὁλοένα καὶ βαθύτερα στὴν αὐθαιρεσία, τὴ ραθυμία (τό «προπατορικὸ ἁμάρτημα» τῆς ἀνθρωπότητας, κατὰ τὸν ἅγιον Ἰωάννη τὸν Χρυσόστομο)²⁰ καὶ τὴν ἀνένοχη (καθ' ὅτι μὴ ἀνιχνεύσιμη) παραβατικότητα, ἐμεῖς τῆς ἀναθέτουμε κάθε εἶδους βρόμικη ἐργασία. Ἐντὸς ἐνὸς κλίματος χαοτικῆς ρευστότητας, παραιτούμαστε ἀπὸ τὴν ἀνθρωπιά μας καὶ κάθε μορφῆς εὐθύνη καὶ παραδιδόμαστε ἐκουσίως –ὀλοκληρωτικὰ κι ἐντελῶς μηχανοκρατικὰ– στὴν ἀσώματη καὶ ἀδιάφορη σχέση, στὴν ἀπρόσωπη καὶ αὐτοματοποιημένη συναλλαγὴ.

Βοηθὸς ἢ συνεργάτης λοιπὸν ἡ μηχανὴ μας; Δημιουργὸς ἢ πλαστογράφος καὶ κλεπταποδόχος; Φύλακας ἢ ἐπίβουλος ληστής τῆς ἐλευθερίας μας; Μήπως χρειάζεται νὰ θυμηθοῦμε τί συνέβη στοὺς ἀρχαίους Ρωμαίους, ὅταν υἰοθέτησαν ὅ,τι παρέλαβαν ἄκριτα ἀπὸ τοὺς

20. Γιὰ περισσότερα βλ. Διον. Π. Κακαλέτρης, *Ἀνθρώπινη προαίρεση καὶ Ὁρθόδοξη πνευματικότητα (κατὰ τὴν διδασκαλία τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου)*, ἐκδ. Ἑννοια, Ἀθήνα 2019 (ἐπεξεργασμένη διδ. διατριβή).

Ἕλληνες, καθιστάμενοι «δοῦλοι τῶν δούλων» τους; Μήπως πρέπει νὰ λάβουμε σοβαρὰ ὑπ' ὄψιν τὴ φράση ποὺ προσγράφεται στὶς Σάτιρες τοῦ Ρωμαίου ποιητῆ Juvenalis (περ. 55-128 μ.Χ.): «*Quis custodiet ipsos custodes?*» (Ποιὸς θὰ μᾶς φυλάξει ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς φύλακες;); Μήπως μοιάζει νὰ δικαιώνεται ὁ Aldous Huxley (1894-1963) ἔναντι τοῦ George Orwell (1903-1950) στὴ δυστοπικὴ ἐκ μέρους τοῦ πρώτου προόραση μιᾶς ἀνθρωπότητας ὁλωσδιόλου ἀπρόθυμης πλέον νὰ διαβάσει (καὶ ὄχι ἐμποδισμένης ἀπὸ κάποιο ὁλοκληρωτικὸ καθεστῶς νὰ διαβάσει, ὅπως φοβόταν ὁ δεῦτερος), ὑπερπληροφορημένης μέχρις ἀηδίας καὶ ἀνίας, παθητικοποιημένης καὶ ἐγωιστικοποιημένης (καὶ ὄχι στερημένης ἀπὸ πληροφόρηση, ὅπως φοβόταν ὁ δεῦτερος), συγχυσμένης, πνιγμένης σὲ πολλὰ καὶ ἀσήμαντες ἀλήθειες (καὶ χωρὶς νὰ τῆς κρύβουν τὴν ἀλήθεια, ὅπως φοβόταν ὁ δεῦτερος), διασκεδαστικὰ ἀποβλακωμένης (ἐξηλιθιωμένης), συμβιβασμένης μὲ τὴν ἐλαφρότητα καὶ τὸ τετριμμένο, εὐρισκόμενης σὲ μόνιμη περίσπασση, στερημένης ἀπὸ τὴν ἱκανότητα νὰ κάνει τὸ καλὸ ἢ νὰ ἀγαπᾷ (καὶ ὄχι ἀπλῶς αἰχμαλωτισμένης στὴν πολυτέλεια, τὴν κακία καὶ τὴν κακογουστιά, ὅπως φοβόταν ὁ δεῦτερος)²¹;

Ἐνώπιον τοῦ φάσματος μιᾶς παγκόσμιας δικτατορίας, ποὺ θὰ ἐπέφερε ἡ ὑποδούλωσή μας στὴν τεχνολογία καὶ τὰ μηχανικὰ ὀφέλη της ἢ –ἐπιτέλους– τοῦ ἐνδεχομένου ἢ ζημίας νὰ εἶναι μεγαλύτερη ἀπὸ τὸ ὄφελος τῶν ἀπρόβλεπτων ἐπιτευγμάτων μας, μπροστὰ στὸν κίνδυνον ὁ ἄνθρωπος νὰ ὀδηγηθεῖ ἀπὸ ἄγνοια, ἀμέλεια καὶ ραθυμία ἢ ἀπὸ ἄμετρη φιλοδοξία καὶ ἀπληστία στὴν αὐτοκατάργησή του²², ἡ Ὁρθόδοξη Θεολογία, ἐπιδεικνύοντας ἐπαγρύπνηση καὶ ἄμεσα ἀνταντακλαστικά,

21. Βλ. σχετικὰ Neil Postman, «*Διασκέδαση μέχρι θανάτου*». Ὁ δημόσιος λόγος στὴν ἐποχὴ τοῦ θεάματος (ἀπόδοση τοῦ: *Amusing Ourselves to Death: Public Discourse in the Age of Show Business*, μετάφρ. Φωτεινὴ Ρουγκούνη, Ἀφροδίτη Τζαμουράνη, ἐπιμ. Γκέλη Σπανοῦ, ἐκδ. Κατάρτι, Ἀθήνα 2007). Ἡ σύγκριση ἀφορᾷ τὰ ἔργα: *Θαυμαστός καινούργιος κόσμος* (*Brave New World*, 1932) τοῦ Huxley καὶ 1984 (1949) τοῦ Orwell ἀντιστοίχως.

22. Χαρακτηριστικὰ εἶναι ὅσα δήλωσε σὲ συνέντευξή του ὁ Χένρι Κίσινγκερ (1923-2023), πρώην ἐπικεφαλὴς τῆς διπλωματίας τῶν Η.Π.Α., περιγράφοντας τὴν Τ.Ν. ὡς τὴν μεγαλύτερη πρόκληση τῆς ἐποχῆς μας: «Ἀπὸ τὴ στιγμή ποὺ αὐτὲς οἱ μηχανὲς μποροῦν νὰ ἐπικοινωνήσουν μεταξύ τους, κάτι ποὺ σίγουρα θὰ συμβεῖ τὰ ἐπόμενα πέντε χρόνια, τότε ἐγείρεται ζήτημα ἐὰν τὸ ἀνθρώπινο εἶδος μπορεῖ νὰ διατηρήσει τὴν ἀτομικότητά του μπροστὰ σὲ αὐτὸν τὸν ἀνταγωνισμό» βλ. <https://www.businessinsider.com/ai-could-replace-humans-in-the-next-5-years-henry-kissinger-2023-10> [3.10.2023].

καλεῖται σήμερα νὰ λάβει ἐπειγόντως θέση. Καλεῖται νὰ συμβάλει κι ἐκείνη στὴ ρύθμιση τῆς Τ.Ν., «προτοῦ οἱ μηχανές ἀποκτήσουν τὸν ἔλεγχο τῶν χωρῶν καὶ σκλαβώσουν τὴν ἀνθρωπότητα» (κατὰ τὸν Στήβεν Χώκινγκ)²³, νὰ συμβάλει στὸ νὰ ἐπιλέξει ὁ νοήμων ἄνθρωπος τὴν πλέον σώφρονα στάση, προτοῦ καταστοῦν «τὰ ἀνθρώπινα ὄντα πλεονασματικά ἢ καὶ περιττά», προτοῦ βρεθοῦν στὴ δυσάρεστη θέση νὰ διαπραγματεύονται μὲ τίς «νοήμονες μηχανές» τοῦ μέλλοντος ἐὰν αὐτὲς τὰ κρατήσουν (κατὰ τὸν Νόαμ Τσόμσκι) τοῦλάχιστον ὡς «κατοικίδια ζῶα» (!)²⁴. Καλεῖται, ὡς ἐκ τούτου, νὰ ἀνασύρει ἀπὸ τὰ διδακτικά της κεφάλαια καὶ τίς ὑποσημειώσεις τους τὴ διαχρονικὴ βιβλικο-πατερικὴ Ἀνθρωπολογία της· καλεῖται νὰ ὑπενθυμίσει τὴν (ὅπως θὰ τὴν χαρακτηρίζαμε) «μειζονα οἰκοθεολογικὴ ἀρχή» τοῦ Γεν. 2, 15: «ἐργάζεσθαι καὶ φυλάσσειν», καθὼς καὶ τὴν ἐντονὴ προτροπὴ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ: «Γρηγορεῖτε καὶ προσεύχεσθε ἵνα μὴ εἰσέλθῃτε εἰς πειρασμόν»²⁵. καλεῖται, θὰ λέγαμε, νὰ συζητήσει καὶ πάλι μὲ τὸν ἐντὸς τοῦ κόσμου καὶ τῆς Ἱστορίας ζῶντα ἄνθρωπο γιὰ τὰ οὐσιώδη τῆς ὑπαρξὸς καὶ τίς προτεραιότητες τῆς ζωῆς του.

SUMMARY

Chatting with an AI machine about Orthodox Theology

By Konstantinos I. Belezos, *Professor
National and Kapodistrian University of Athens*

Orthodox Theology, with its dialectical sensitivity to the spiritual and technological progress of man, is called upon to face with boldness and

23. Γ. Μαστρογεωργίου, *Τέταρτη Βιομηχανικὴ Ἐπανάσταση*, ὅ.π., σ. 28.

24. Πάνος Λιγομενίδης, «Νοημοσύνη σὲ Ἀνθρώπους καὶ Μηχανές», στό: Ἀργ. Νικολαΐδης (ἐπιμ.), *Ὁ Κόσμος στὴν Ἐπιστήμη καὶ τὴ Θρησκεία. Διάλογος ἀνάμεσα στὴ σύγχρονη Ἐπιστήμη καὶ τὴν Ὁρθόδοξη Παράδοση*, ἐκδ. Ἀδελφῶν Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2008, σσ. 133-158, ἐδῶ 133 καὶ 142.

25. *Ματθ.* 26, 4.

discernment the challenges of Late Modernity. Among other things, it is called upon to become aware of the possibilities offered today by the development of Artificial Intelligence (AI) for the dissemination of knowledge, the shaping of information and the expansion of learning mechanisms in various fields of science, including its own expression to the world. At the same time, it is called upon to speak about the specificity of human person and the ethical principles that must govern the use of the relevant media for the benefit of man and his society. In the context of the above, how can a contemporary theologian engage in a productive “dialogue” about Orthodox theology and its priorities with the AI machines that are currently being tested on a global scale, and what conclusions could he or she draw from an experimental exercise of such a dialogue?